

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Ukrajina – politická geografie vnitrostátního
konfliktu**

Jelizaveta Nestercova

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Ukrajina – politická geografie vnitrostátního
konfliktu**

Jelizaveta Nesterova

Vedoucí práce:

PhDr. David Šanc, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen
uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

.....

Zde bych chtěla poděkovat vedoucímu své bakalářské práce
PhDr. Davidu Šancovi, Ph.D., za odborné vedení práce a podnětné rady
při jejím zpracování.

OBSAH

1 ÚVOD.....	6
2 POLITICKÁ GEOGRAFIE A POLITICKO-GEOGRAFICKÉ DETERMINANTY	9
2. 1 TERITORIUM	9
2. 2 VELIKOST, POLOHA A TVAR	10
2. 3 OBYVATELSTVO	11
3 POLITICKO-GEOGRAFICKÁ CHARAKTERISTIKA UKRAJINY	14
3. 1 POLOHA UKRAJINY.....	14
3. 2 OBYVATELSTVO UKRAJINY	15
3. 2. 1 Jazyk	16
3. 2. 2 Náboženství	19
3. 3 ADMINISTRATIVNÍ ČLENĚNÍ A UKRAJINSKÝ REGIONALISMUS	22
4 POLITICKO-GEOGRAFICKÝ VÝVOJ UKRAJINY	25
4. 1 VÝVOJ REGIONU ZÁPADNÍ UKRAJINA	26
4. 1. 1 Haličsko-volyňské knížectví a Polsko-litevská unie.....	26
4. 1. 2 Kozáci a Zaporožská sič	28
4. 1. 3 Západní Ukrajina jako součást Habsburské monarchie	30
4. 2 VÝVOJ REGIONU VÝCHODNÍ UKRAJINA	32
4. 3 OBDOBÍ VELKÝCH VÁLEK A UKRAJINA JAKO SOUČÁST SOVĚTSKÉHO SVAZU.....	34
4. 4 KRYM	38
5 UKRAJINSKÝ VNITROSTÁTNÍ KONFLIKT.....	40
5. 1 POLITICKÁ A EKONOMICKÁ SITUACE PŘED VYPUKNUTÍM KRIZE.....	40
5. 2 PRŮBĚH KRIZE	43
5. 3 ROLE RUSKA V KONFLIKTU.....	45
5. 4 ROLE EU V KONFLIKTU	47
6 ZÁVĚR.....	49
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	52
RESUMÉ	60
PŘÍLOHY	61

1 ÚVOD

Území Ukrajiny v moderních hranicích bylo vždy geopoliticky významným teritoriem, na kterém se po celou dobu jejího vývoje střetávaly západní a východní civilizace. Její geografická poloha měla vliv na její politický vývoj, ve kterém hrálo nejdůležitější roli Rusko. Oba státy si odvozují svou státnost a národní identitu od politické entity zvané Kyjevská Rus, která poprvé spojila rozdělená ukrajinská území do jednotného státu. Po jejím rozpadu se však na území dnešní Ukrajiny střetávají vlivy dalších politických entit. Na západě Ukrajiny především Polsko a později Rakousko-Uhersko, na východě pak Ruské impérium, které postupem času získává na území Ukrajiny dominantní postavení, a Osmanská říše a její tatarští spojenci na jihu. Tento střet od sebe výrazně se lišících civilizací ovlivnil vnímání své vlastní identity, vývoje a pojetí nacionalismu a politickou orientaci v jednotlivých ukrajinských regionech a v podstatě tak rozdělil Ukrajinu na dvě různé země.

Dominantní postavení na území Ukrajiny mělo bezpochyby Rusko, jež uplatňovalo svůj vliv na Ukrajině více než jedno století. Přestože Ukrajina vyhlásila nezávislost a odtrhla se tak od rozpadajícího se Sovětského svazu již v roce 1991, snaží se Rusko prosazovat svůj vliv na Ukrajině dodnes. Ukrajinská vnitrostátní i zahraniční politická orientace se tak již od vzniku samostatného státu opět pohybuje mezi Západem a Východem. Neschopnost vymanit se z ruského vlivu a vytvořit nový jednotný politický směr, vedl k silné polarizaci ukrajinské společnosti, rostoucímu nacionalismu a zvýšeným separatistickým tendencím, především na jihu a východě země, které vyvrcholily na přelomu let 2013 a 2014 v hlubokou vnitrostátní krizi a vojenský konflikt. Vlna protivládních dlouhotrvajících masových protestů na tzv. Euromajdanu a neúčinná vládní opatření posloužily jako záminka pro ruskou invazi na Krymu a ruskou podporu separatistických hnutí na východě Ukrajiny, kde dochází k uplatňování zájmů Ruské federace. Dopady tohoto vnitrostátního konfliktu ovlivňují nejen další vývoj Ukrajiny, ale i mezinárodního společenství a vztahů v něm.

Cílem této bakalářské práce je provést politicko-geografickou analýzu Ukrajiny tak, jak vznikla v roce 1991, a určit tak, jak politická geografie země ovlivnila její současnou politickou situaci. V rámci výzkumu politicko-geografických determinantů Ukrajiny budu na základě nastudování politicko-geografického vývoje Ukrajiny hledat odpovědi na následující otázky: „*Jak se formoval ukrajinský národ?*“, „*Jak politicko-geografický vývoj ovlivnil pojetí ukrajinské národní identity, resp. pojetí ukrajinské národní identity v jednotlivých regionech Ukrajiny?*“, „*Kde můžeme hledat kořeny současného ukrajinského vnitrostátního konfliktu?*“ a „*Kde můžeme hledat kořeny separatismu na Ukrajině?*“.

Tato bakalářská práce je rozdělena do dvou částí. V první, teoretické části krátce představím nejdůležitější politicko-geografické determinanty, které do určité míry ovlivňují politicko-geografický vývoj země. Nejdůležitější částí této bakalářské práce je s ohledem na téma, část druhá, praktická.

V kapitolách praktické části své práce se zabývám nejprve obecnou politicko-geografickou charakteristikou Ukrajiny. Nejvíce se přitom soustřeďuji na charakteristiku ukrajinské populace jako klíčový aspekt vnitrostátního konfliktu. Ukrajina je značně heterogenní stát, na kterém v současné době žije přibližně 130 různých etnických skupin. Populace Ukrajiny je tak navíc heterogenní i po stránce náboženské a jazykové. Problematiku postavení menšin si nese Ukrajina z minulosti dodnes. Nejvýznamnější menšinou na území Ukrajiny jsou Rusové, kteří od vzniku samostatné Ukrajiny bojují za své postavení v rámci nového systému na Ukrajině. V této kapitole se tak soustředím na vztahy mezi ruským a ukrajinským etnikem a postavením ruské menšiny v rámci Ukrajiny.

Dále se zabývám politicko-geografickým vývojem Ukrajiny. Zde se soustřeďuji především na územní vývoj Ukrajiny. Území Ukrajiny bylo v minulosti rozděleno mezi různé politické celky, v této kapitole se proto zabývám tím, jak toto dělení ovlivnilo vývoj národní i politické identity

v jednotlivých regionech Ukrajiny a které historické aspekty utvářely moderní ukrajinský stát.

V poslední kapitole pak krátce analyzuji současný vnitrostátní ukrajinský konflikt. Zabývám se přitom politickým a ekonomickým vývojem Ukrajiny od doby vzniku samostatného státu do současnosti a analyzuji politickou náladu v zemi těsně před vypuknutím konfliktu.

Informace pro zpracování této bakalářské práce jsem čerpala z převážně anglicky psaných knižních zdrojů, článků z odborných časopisů a dále z oficiálních internetových stránek některých ukrajinských nebo ruských institucí. Velké množství informací čerpám z knihy Paula R. Magosciho, *A History of Ukraine*, která detailně zpracovává historii Ukrajiny od prvního osídlování tohoto území až po vývoj nezávislého ukrajinského státu. Dále pracuji také s oficiálními dokumenty a státními projevy. Zejména pro zpracování informací pro poslední kapitolu využívám internetových zpravodajských serverů.

2 POLITICKÁ GEOGRAFIE A POLITICKO-GEOGRAFICKÉ DETERMINANTY

Politická geografie jako široký vědní obor zkoumá obecně vzato vztah prostoru a politických procesů. Hlavní roli v politicko-geografickém výzkumu pak má teritorium. Takový výzkum vychází z jeho polohy, poté se soustřeďuje na velikost, tvar a obyvatelstvo (počet, jejich jazyk a náboženství). Podstatnou část výzkumu dále tvoří vnitřní prostorově-politická organizace, rozdělení teritoria na centrum a periferii a jejich vzájemné vztahy stejně jako vazby k sousedním regionům (Romancov 2007: 407–409). V následující kapitole proto definuji tyto politicko-geografické determinanty, jejich význam pro politicko-geografický vývoj státu a především pak jejich konfliktní potenciál.

2. 1 Teritorium

Teritorium je jednou ze základních existenčních charakteristik moderního státu. Aby mohl stát existovat, musí zaujímat určité teritorium, které je ohraničeno státními hranicemi. Teritorium hraje navíc významnou definiční roli v životě obyvatel, kteří v něm žijí. Společnost tíhne k teritorialitě, jedinec si tak vytváří vlastní identitu na základě toho, odkud pochází. Podle Marka Blackella tak teritorium není jen znakem moderního státu, ale především příčinou tužeb a dobovačných výprav moderních společností. Samotnou teritorialitu pak považuje za strategii, kterou užívají jedinci, skupiny nebo organizace k tomu, aby mohli uplatňovat moc nad určitým prostorem a jeho obsahem. Důležitými znaky této strategie jsou především spojení teritoriality s určitým územím, což vytváří pocit sounáležitosti a definuje tak pojmy „my“ a „oni“. Dále všeobecně přijaté vyjádření teritoriality, ať už fyzicky na zemi nebo zanesením do map a konečně monopol legitimního uplatňování moci na daném teritoriu. Teritorialita je tak podle Blackella uměle vytvořený politický konstrukt, který slouží k rozdělení prostoru (Blackell 2006: 17–20).

Martin I. Glasner pak spojuje teritorium s nacionalismem, kdy právě určité území tvoří jádro politické síly. Spojení s určitým teritoriem může být natolik silné, že vytvořený až mystický koncept teritoria dokáže udržet silný emoční vztah k danému teritorium i přesto, že toto teritorium státu nebo národu již nepatří. Význam teritoria v konceptu státu jako základní politicko-geografické jednotky tak definuje teritorium jako politicko-geografický determinant se silně konfliktním potenciálem (Glassner 1993:14–15).

2. 2 Velikost, poloha a tvar

Velikost je charakteristickým znakem teritoria, který může, ale nemusí mít výrazný vliv na politicko-geografický vývoj teritoria. Státy se podle teritoria dělí na velmi velké s rozlohou přes 2,5 milionu km², velké s rozlohou od 350 tisíc do 2,5 milionu km², střední od 150 do 350 tisíc km², malé od 25 do 150 tisíc km² a velmi malé s rozlohou menší než 25 tisíc km². Glassner velikost teritoria jako takovou nepovažuje za pozitivní nebo negativní faktor. Podle něj je důležitější, do jaké míry toto teritorium dokáže naplňovat potřeby svých obyvatel, a jak tito obyvatelé reagují na jeho velikost. Na jednu stranu význam státu a jeho postavení v určitém regionu může vzrůst, pokud stát nabývá na velikosti. To však ovlivňují i další faktory, jako jsou například jeho poloha, tvar, hustota zalidnění nebo přírodní zdroje, kterými na svém teritoriu stát disponuje. Na stranu druhou velikost teritoria může naopak stát oslabovat nebo se dokonce stát příčinou jeho rozpadu. Čím větší je velikost státního teritoria, tím více je pro centrum problematické ho spravovat. Rozsáhlé teritorium představuje navíc jeden ze základních předpokladů pro rostoucí heterogenitu obyvatelstva, která s sebou nese vysoký konfliktní potenciál (Glassner 1993: 64–67, Romancov 2007: 425–426).

Fungování státu a jeho mezinárodní politiku dále také ovlivňuje jeho tvar. Podle tvaru pak můžeme státy dělit na pět kategorií:

1) **Státy s prodlouženým územím** jsou státy, jejichž délka území je alespoň šestkrát delší než šířka území. Důležitou roli zde hraje

poloha státu v různých kulturních i fyziografických regionech, což může způsobit vnitřní kulturní a environmentální diferenciaci státu, která ovlivňuje jeho další politický, ekonomický i sociologický vývoj.

2) **Státy s kompaktním územím** jsou státy, jejichž všechny hranice jsou stejně daleko od geometrického centra teritoria. To umožňuje centru efektivně kontrolovat celé teritorium státu, zvláště pokud je politické a geometrické centrum totožné.

3) **Státy s rozeklaným územím** jsou státy, jejichž kompaktní tvar je narušen různými výběžky, koridory nebo poloostrovy, které se táhnou směrem od hlavního těla teritoria. Rozeklanost teritoria může zásadním způsobem ztížit schopnost centra efektivně kontrolovat a uplatňovat svou moc nad celým teritoriem státu.

4) **Státy s fragmentovaným územím** jsou státy, které se skládají z dvou nebo více od sebe oddělených částí. Důležitou roli pro existenci takových států pak hraje pocit sounáležitosti a jednoty. Pro stát je velmi těžké uplatňovat svou moc rovnoměrně na všech svých fragmentech, je zde vysoký potenciál kulturní diferenciaci, což může vést k diskriminační politice. Konfliktní potenciál fragmentovaného území je proto velmi vysoký.

5) **Státy s perforovaným územím** jsou státy, jejichž území kompletně obíhá území jiného státu (Glassner 1993: 67–69).

Nejvýznamnějším faktorem, který ovlivňuje další politicko-geografický vývoj státu, je tak jeho poloha a její strategický význam v rámci mezinárodního systému. Vycházíme přitom z geografické polohy a zkoumáme, jak tato poloha ovlivňuje vztah státu k okolním regionům. Dále zkoumáme, jakou roli hrála poloha v politicko-geografickém vývoji státu (Romancov 2007: 421).

2. 3 Obyvatelstvo

Trvale usídlené obyvatelstvo na daném teritoriu je podle řady definicí jednou z nejdůležitějších základních charakteristik státu. V rámci politické geografie pak zkoumáme charakteristiky obyvatelstva a to

především jeho etnické, sociální a věkové složení, jaké náboženství obyvatelé vyznávají a jakým jazykem hovoří (Romancov 2007: 427). Glassner pak považuje náboženské vyznání a jazyk za nejvíce signifikantní charakteristiky obyvatelstva v rámci politicko-geografického výzkumu. Poznává přitom, že náboženství hrálo významnější roli především v minulosti a v současné době již není jedním z hlavních faktorů určujících směr státní ani světové politiky. Společenská hodnota náboženství je však stále vysoká. Na úrovni jedince náboženství přetrvává jako významný životní faktor, což může podstatně ovlivnit soužití různých náboženských skupin ve státě. Význam postavení jazyka pak vzrostl v důsledku technologického pokroku, rozvoje kulturního imperialismu a vzniku moderní společnosti, kdy etnické skupiny tíhnou ke státu, který užívá stejný jazyk. Jazyk se dále stává nástrojem nacionalismu v boji za autonomii nebo dokonce nezávislost jednotlivých etnik. Státy se tak mohou dělit na státy s jedním národním jazykem, bilingvní státy nebo multi-jazyčné, kde je postavení všech jazyků na stejné úrovni. Pro soužití heterogenního obyvatelstva ve státě je tak důležité postavení náboženských i jazykových minoritních skupin v něm (Glassner 1993: 536–539, 541–543).

John R. Short se dále zabývá vztahem mezi obyvatelstvem a státem, který považuje za velmi komplexní. Takový vztah je pak založen na tom, do jaké míry obyvatelstvo vnímá státní moc jako legitimní. Na základě této míry vnímané legitimacy podle něj vzniká velmi široké spektrum vztahů mezi obyvatelstvem a vládou státu. Short dále dělí státy do tří typů podle toho, jaký vztah je mezi vládou a tzv. civilní společností. Stát tak může být velmi stabilní, panuje zde jistá harmonie ve vztahu mezi vládou a obyvatelstvem. Obyvatelé ve většině případů automaticky přijímají vládu státu a její rozhodnutí za legitimní. Druhým typem je stabilní stát, ve kterém sice neexistuje nepřetržité napětí mezi vládou a obyvatelstvem, přesto se však místy může vyskytnout konflikt, který přeroste v politickou krizi. Politické konflikty ve stabilním státě se vyskytují v souvislosti s řešením konkrétního problému, jako např. postavení

jednotlivých etnik v mnohonárodnostních státech apod.. Posledním typem je nestabilní stát, který je téměř neustále v politické krizi. V nestabilním státě dochází k potlačování politického vyjednávání nebo dokonce vzniku několika center politické moci, v důsledku čehož dochází ke zhroucení sociálních struktur (Short 1993: 133–134).

3 POLITICKO-GEOGRAFICKÁ CHARAKTERISTIKA UKRAJINY

Ukrajinská republika svojí rozlohou činí 603,7 tisíc kilometrů čtverečných (včetně Krymského poloostrova), což je zhruba 5,7 % rozlohy Evropy. Představuje tak hned po Rusku druhý největší stát v Evropě. Celková ukrajinská hranice měří 6992 km, z toho 5637 km je suchozemská hranice a 1355 km mořská hranice tvořená Černým a Azovským mořem. Ukrajina se rozléhá v centrální části východní Evropy a svojí geografickou polohou tvoří významný evropský strategický region, který spojuje především Evropu a Asii a dále také Skandinávii a Středozeří (Demjančuk, Pešková 2006: 45, Ministry of Economic Development and Trade 2015). Fyzická geografie země hraje velkou roli v procesu vývoje její historie, kultury a demografie. Bohaté přírodní prostředí Ukrajiny po staletí přitahovalo různé etnické skupiny, které ji dále využívaly a přizpůsobovaly ku prospěchu rozvoje svojí vlastní kultury. I díky tomu vývoj země je provázen neustálými boji o pozici centrální a okrajové oblasti mezi jednotlivými regiony (Cooper 2007: 14).

3. 1 Poloha Ukrajiny

Ve své absolutní poloze se Ukrajina táhne od 44° 29' severní šířky na Jaltě, která leží na jižním pobřeží Krymského poloostrova, na sever k přibližně 52° 20' severní šířky. Jedinou přirozenou hranicí Ukrajiny je jižní hranice, která se táhne podél pobřeží Černého a Azovského moře. Celému území dominují především rozsáhlé planiny a stepi, které svou nadmořskou výškou nepřesahují 500 m nad mořem a táhnou se od severního hřebu Černého a Azovského moře na východ i západ a dále podél řeky Dněpr. Hory nebo pohoří na Ukrajině jsou zastoupeny pouze malou částí Karpat na západě území, která přechází v Podolskou vrchovinu a dále Krymské hory na jihu poloostrova Krym. Teritorium Ukrajiny je tak zcela otevřené a bez jakékoliv přirozené překážky, což z ní dělá snadný cíl pro přátelské i nepřátelské výpady (Magosci 2010: 3–5).

V minulosti byla poloha Ukrajiny strategicky významná především proto, že spojovala Evropu a centrální Asii a Indii a byla tedy součástí

důležité obchodní trasy. V současné době tvoří území Ukrajiny tzv. nárazníkový pás, který tvoří pomyslnou hranici mezi Ruskem a západním regionem. Nachází se tak v komplikované pozici na hranici dvou vlivných regionů. Doslovný význam slova Ukrajina je tak okrajová oblast a už po staletí se etnické skupiny žijící v jejím sousedství snaží o její ovládnutí – např. Hunové, Chazaři nebo Tataři. (Mihali 2014: 6, Rudnitsky 1918: 13–14). Paul R. Magosci rozlišuje dvojí teritorium Ukrajiny. Prvním je oficiální teritorium Ukrajiny v jejích hranicích tak, jak se utvořily na konci 20. století. Druhým je tzv. etnolingvistické teritorium, které je tvořeno územím, jehož obyvatelé mluví stejným jazykem nebo jeho dialekty. Toto etnolingvistické teritorium sahá i za hranice současného území Ukrajiny (Magosci 2010: 3).

Klima na území Ukrajiny je mírné a ovlivňováno především polohou u Černého moře, které způsobuje vysoké letní teploty zejména na východě území a na západě zvýšené srážky, hlavně u pohoří Karpaty; a dále východní větry ze Sibiře, které přináší suchý studený vzduch. Pro Ukrajinu je tak charakteristická náhlá změna počasí, především severní a severovýchodní Ukrajina i přes mírné podnebí zažívá dlouhé a kruté zimy (Cooper 2007: 22–24).

V kombinaci s rozsáhlými planinami a příznivým klimatem vzniká na Ukrajině tradiční bohatý zemědělský region. Dvě třetiny zemědělské půdy jsou totiž na Ukrajině tvořeny tzv. černozemí, díky které je Ukrajina jedním z nejúrodnějších regionů na Zemi a v minulosti sloužila jako „obilnice“ států, které ji ovládaly, ať už Polsko-litevské unie, Ruského impéria nebo později Sovětského svazu. To však mělo pro Ukrajinu a její obyvatelstvo často tragické následky (Magosci 2010: 6).

3. 2 Obyvatelstvo Ukrajiny

Podle Ukrajinského statistického úřadu v současné době na území Ukrajiny žije 42,9 milionů obyvatel, z čehož přibližně 77 % tvoří etničtí Ukrajinci, kteří navazují na slovanské kmeny, které se usadily na tomto území kolem řek Dněpr, Dněstr a Bug (Deržavna služba statystyky

Ukrajiny: 2015). Během 16.–19. století se na Ukrajině dále usadili také např. Rusové, Němci, Arméni, Židé, Řekové, Bulhaři, Tataři a další. Díky tomu je dnes Ukrajina mnohonárodnostním státem, ve kterém v současné době žijí představitelé 130 etnických skupin. Populace Ukrajiny je tak heterogenní nejen po stránce etnické, ale i náboženské a dále jazykové.

Rusové, kterých podle sčítání lidu z roku 2001 bylo 17 % ukrajinské populace, tvoří největší etnickou menšinu na Ukrajině. Zbylé národnostní menšiny představují méně než jedno procento ukrajinského obyvatelstva: Bělorusové 0,6 %, Moldavané 0,5 %, Krymští Tataři 0,5 %, Bulhaři 0,4 %, Maďaři 0,3 %, Rumuni 0,3 %, Poláci 0,3 %, Židé 0,2 %, Řekové 0,2 %, Rómové 0,2 %, Gruzíni 0,1 % a další. Etnické složení jednotlivých ukrajinských regionů se výrazně liší. Ukrajinci jsou nejvíce zastoupeni především v centrální a severozápadních oblastech Ukrajiny. Největší počet etnických Ukrajinců žije v Ternopilské 96,8 % a Volyňské 94,6 % oblasti, nejmenší zastoupení Ukrajinců je pak v Autonomní republice Krym 25,8 % a oblasti Luhanské 51,9 %, Doněcké 50,9 % a Oděské 54,6 %. Představitelé ruské etnické menšiny naopak žijí především v Doněcké, Luhanské a Charkovské oblasti, na jihu Ukrajiny a dále vytváří většinu obyvatel na Krymském poloostrově (viz Mapa č. 1) (Demjančuk, Pešková 2006: 49).

3. 2. 1 Jazyk

Přestože ukrajinské zákony zaručují rovnost všech občanů, nezávisle na jejich etnické příslušnosti, veškerá menšinová práva a svobody a zabezpečují možnost využívat kulturního bohatství a jazyka, postavení některých menšin a především pak jazykové otázky jsou předmětem politického boje již od vzniku nezávislého samostatného Ukrajinského státu. V době, kdy byla Ukrajina součástí Sovětského svazu, prošla země nucenou rusifikací. Ukrajínština byla diskreditována a její užívání bylo omezeno na soukromou sféru. Ukrajinský pravopis dokonce prošel reformou, která ho přibližovala více ruštině. Následky této násilné rusifikace si nese Ukrajina dodnes (Demjančuk, Pešková 2006:

47). Ruštinu jako první jazyk i dnes používá nejen ruská minorita žijící na Ukrajině, ale také mnoho etnických Ukrajinců, kteří žijí především ve východních regionech, v Kyjevě a v Autonomní republice Krym, kde z 25% etnických Ukrajinců užívá ukrajinštinu jako první jazyk pouze 4 % (viz Mapa č. 2).

Ukrajinština se stala podstatnou součástí vytváření nové národní identity a budování nezávislého národního státu. Jazyková problematika je tak jedním z nejdůležitějších témat v rámci vnitrostátní politiky již od vzniku samostatné Ukrajiny v roce 1991 a to především v otázkách oficiálního statusu ruštiny. Jazyková otázka byla na Ukrajině poprvé otevřena na konci 80. let 20. století díky reformám perestrojky Michaila Gorbačova. Uvolnění režimu umožnilo ukrajinskému parlamentu prosadit ukrajinštinu jako oficiální jazyk Ukrajinské republiky a ruštině přisoudit status jazyka, který se užívá k mezi-etnické komunikaci v rámci republik Sovětského svazu. Po vyhlášení samostatné Ukrajinské republiky první ukrajinský prezident i jeho nástupce, Leonid Kravčuk a Leonik Kučma¹, podpořili národně-demokratický směr a postupný přechod k ukrajinštině a to především ve školství a státních institucích i v dominantních rusofonních regionech. Ruština pak byla do ústavy zanesena jako jazyk jedné z menšin žijících na území Ukrajiny (Kulyk 2009: 17–19).

Velký význam jazykové otázky se výrazně projevil v době tzv. Oranžové revoluce v roce 2004. Konečné vítězství Viktora Juščenka bylo vnímáno především v regionech na východě a jihu Ukrajiny jako velká prohra. V tomto období se také poprvé objevují separatistické tendence a první návrhy na federalizaci Ukrajiny, kdy se právě jazyk

¹ Poté, co Leonid Kravčuk zvolil národně-demokratický směr ukrajinské politiky, která prosazovala dominantní postavení ukrajinštiny, zvedla se na Ukrajině vlna protestů etnických Rusů a rusofilů, kteří požadovali posílení postavení ruštiny. To by však představovalo bariéru pro rozsáhlou ukrajinizaci a budování nového národního státu. Přestože byl Leonid Kučma zvolen prezidentem právě díky podpoře rusofonního obyvatelstva, nakonec se také rozhodl spolupráci s národními demokraty, jejichž podpora byla nutná pro prosazení jeho reformy a snahy vybudovat silný nezávislý národní stát. Ruština byla přesto za jeho vlády tolerována jako dominantní jazyk především v médiích nebo populární kultuře (Kulyk 2009: 20).

stává hlavním symbolem rozdílnosti jednotlivých regionů². Jazyková politika se tak stala jedním z nejdůležitějších témat v rámci politického boje. Přestože tato tematika byla jedním z nejdůležitějších bodů předvolební kampaně prezident Juščenko, po svém zvolení nepostoupil žádné rezolutní kroky, které by vedly k dialogu a následně kompromisu mezi lídry Oranžové revoluce a opozicí, kterou představovala Strana regionů zastupující zájmy rusofonního obyvatelstva. Ačkoli po celou dobu jeho funkčního období obě strany předkládaly několik různých návrhů na nový jazykový zákon, žádný z nich nebyl schválen parlamentem (Kulyk 2009: 26–28).

Zásadním průlomem se stal zákon o regionálních jazycích z roku 2012, který byl prosazen režimem prezidenta Janukovyče. Zákon povyšoval jakýkoliv minoritní jazyk, který je nejméně 10 % populace v regionu považován za mateřský, na úroveň tzv. regionálního jazyka a tím de facto na druhý oficiální jazyk v regionu. Třináct regionů na východě Ukrajiny přijaly jako svůj regionální jazyk ruštinu, dva regiony na západě pak rumunštinu a maďarštinu. Zákon byl vnímán jako další přiblížení se k Rusku a označen opozicí za zradu ukrajinské suverenity (Elder 2012). Zrušení tohoto zákona parlamentem den po odvolání z funkce prezidenta Janukovyče v únoru 2014 bylo jedním z nejdůležitějších mezníků ve vývoji ukrajinské krize³. Přestože úřadující prezident Oleksandr Turčynov odmítl zrušení zákona podepsat, pokus o jeho zrušení posloužil jako záminka pro novou vlnu separatismu na Krymu a dále ve východních regionech Ukrajiny (RT 2014).

² Program kandidáta na prezidenta Viktora Janukovyče byl vnímán jako hrozba nejen pro status ukrajinštiny, ale pro celý ukrajinský národ, ukrajinskou státnost a demokracii. Janukovyč sliboval prosadit ruštinu jako oficiální jazyk, ale zároveň posílit status ukrajinštiny a podpořit tak větší integraci Ruska a Ukrajiny (Kulyk 2009: 23).

³ Rozhodnutí parlamentu bylo ostře kritizováno západními politiky, Ruskem, ale i v některých západních regionech Ukrajiny (RT 2014).

3. 2. 2 Náboženství

Podle průzkumu z roku 2011 působí na území Ukrajiny necelých 34 tisíc církevních organizací, z nichž 97 % jsou křesťanského vyznání. Více než polovina věřících křesťanů jsou pak příslušníky pravoslavné církve⁴. Ukrajinská pravoslavná církev se přitom dále dělí do tří proudů: pravoslavná církev Moskevského patriarchátu, ke které patří necelých 30 % ukrajinské populace, pravoslavná církev Kyjevského patriarchátu, kterou vyznává přibližně 40 % populace, a dále tzv. pravoslavná církev autokefální s asi 3 % věřících. Podstatnou částí ukrajinské populace byla do druhé světové války i židovská komunita. Tisícovky ukrajinských Židů zahynulo v nacistických koncentračních táborech, v současné době tak tvoří Židé pouze 0,2 % ukrajinské populace. Přesto ukrajinská židovská komunita představuje třetí největší židovskou komunitu v Evropě a pátou největší na světě. Většina ukrajinských Židů pak žije ve čtyřech velkých městech – Kyjev, Dněpropetrovsk, Charkov a Oděsa. Neméně významnou náboženskou menšinou, která je tvořena především Krymskými Tatary, jsou muslimové. K islámu se na Ukrajině hlásí 0,6 % populace. Dále je na Ukrajině zastoupena například řeckokatolická církev 14 %, římskokatolická církev 1,7 % nebo protestantská církev 2,4 % (Religious Information Service of Ukraine 2011, Centr Razumkova 2006).

Nejvíce napjaté vztahy panují především mezi jednotlivými proudy pravoslavné církve, zejména pak mezi Moskevským a Kyjevským patriarchátem. Kyjevská pravoslavná církev má totiž dlouhodobou tradici, kterou nepřerušily ani mongolské nájezdy, ani polská nadvláda, která se do značné míry projevila v prosazení římskokatolické církve na západě Ukrajiny, ani 70 let komunismu. Ukrajinská pravoslavná církev byla již od připojení Ukrajiny k Ruskému impériu součástí Moskevského patriarchátu. Ten vnímal její vysokou úroveň nacionalismu jako hrozbu pro moskevskou církevní nadvládu a potažmo i nadvládu celého Ruského impéria nad územím Ukrajiny (Otfinoski 2005: 50–53).

⁴ V roce 2000 to bylo přibližně 35 milionů ortodoxních křesťanů (Otfinoski 2005: 49).

Samostatná ukrajinská církev pod Kyjevským patriarchátem byla znovu obnovena až v roce 1992⁵. Vznik takové formace podpořil i prezident Leonid Kravčuk, odloučení od Moskevského patriarchátu znamenalo zpřetrhání další vazeb na Rusko. Samostatná ukrajinská církev navíc posílila vlnu ukrajinského nacionalismu. Věřící pod Kyjevským patriarchátem jsou totiž více prozápadní, zatímco věřící pod Moskevským patriarchátem jsou orientovány více na Rusko⁶. Od svého rozdělení tak Moskevský a Kyjevský patriarchát bojují o církevní kontrolu nad ukrajinským územím (Religious Information Service of Ukraine 2011). Nacionalismu pravoslavné církve pod Moskevským patriarchátem je ovšem již od pádu Sovětského svazu na vzestupu i v Rusku. Zejména v posledních letech je možné sledovat utužování vztahu mezi ruskou pravoslavnou církví a státem. Patriarcha Kiril I. se, stejně jako jeho předchůdce Aleksej II., aktivně podílí na ruském politickém životě⁷ (Kozelsky 2014: 225–226).

Novým významným střetem mezi Moskevským a Kyjevským patriarchátem se pak stal ukrajinský vnitrostátní konflikt. Patriarcha Kiril totiž již v roce 2009 představil koncept tzv. Ruského světa, který by spojoval pravoslavné křesťany z Ruska, Ukrajiny a Běloruska pod Moskevským patriarchátem. Kiril tak prakticky vytvořil náboženský základ pro Putinův koncept Velkého Ruska a definoval tak jeho hranice podle

⁵ Pravoslavná autokefální církev se oddělila v roce 1992 jako první, následována vznikem Kyjevského patriarchátu. Autokefální církev se hlásí jako dědic a nástupce nezávislé ukrajinské církve, která vznikla na území Ukrajiny v roce 1918 (Kozelsky 2014: 226).

⁶ Věřící pod Moskevským patriarchátem jsou především rusky hovořící populace na východě a jihu Ukrajiny a na Krymu.

⁷ Patriarcha Aleksej II. podporoval prezidentskou kandidaturu Borise Jelcina a otevřeně vystupoval proti jeho komunistickému protikandidátovi Gennadiji Zjuganovovi. Jeho nástupce Kiril je známý pro svou otevřenou podporu ruských prezidentů Dimitrije Medveděva i Vladimíra Putina (Kozelsky 2014: 225–226). Důkazem nové hluboké ruské pravoslavné identity je např. stíhání skupiny Pussy Riot nebo anti-homosexuální legislativa (Kozelsky 2014).

území, které zahrnovalo staré Ruské impérium⁸. Kyjevský patriarcha Filaret se během počátečních protestů postavil na stranu Euromajdanu a ostře kritizoval moskevského patriarchu za to, že nezabránil ruské invazi na Krym a dále za podporu separatistů a teroristů na území Donbasu. Filaret dále označil Moskvu jako přímého agresora a nepřítele Ukrajiny (Kozelsky 2014: 230–234, Religious Information Service of Ukraine 2014).

Jedním z významných důsledků ukrajinského konfliktu je i znovuobjevení se antisemitismu. Ruská anexe Krymu s sebou nese negativní důsledky na svobodu vyznání na poloostrově, která byla do značné míry omezena. Náboženské menšiny jsou nyní pod velkým tlakem. Pravoslavné duchovenstvo pod Kyjevským patriarchátem přišlo o své církevní majetky ve prospěch Moskevského patriarchátu a někteří duchovní byli dokonce nuceni uprchnout z poloostrova. Nejvíce utlačovanou skupinou jsou pak Krymští Tataři vyznávající islám. Registrací krymských muslimů pod Ruskou muslimskou komunitu ztratili Tataři de facto svůj status náboženské autonomie, muslimské skupiny mimo komunitu jsou navíc podle ruských zákonů nelegální. Příslušníci muslimské komunity dále čelí neustálým výhrůžkám a útlaku ze strany silně nacionalistických pravoslavných křesťanů. Krymští Tataři začali opouštět Krym již na počátku jeho anexe. Podle Rady OSN v květnu 2014 opustilo Krym okolo 10 000 uprchlíků tatarské etnické příslušnosti. Náboženské utlačování se podle Ukrajinského institutu náboženské svobody objevuje i na území kontrolovaném separatisty na východě Ukrajiny. Ústava Doněcké lidové republiky například uznává jako pravou víru pouze pravoslavnou církev pod Moskevským patriarchátem. Terčem náboženského útlaku v Doněcku se tak stávají především Židé a duchovenstvo Kyjevského patriarchátu (Kozelsky 2014: 235).

⁸ Poloostrov Krym je přitom velmi významný nejen tento koncept, ale i celou ruskou pravoslavnou církev. Na Krymu totiž přijal křesť kyjevský kníže Vladimír, od kterého datuje svůj vznik ruské pravosláví i celé Rusko (Kozelsky 2014: passim).

3. 3 Administrativní členění a ukrajinský regionalismus

Podle Ústavy Ukrajiny, ratifikované v roce 2004, je Ukrajinská republika založená na principu jednoty a teritoriální celistvosti. Administrativně – teritoriální členění pak zahrnuje Autonomní republiku Krym, regiony (tzv. oblasti), okresy, města a vesnice. Podle článku 133 se území Ukrajiny dělí na Autonomní republiku Krym, 24 regionů a 2 města se speciálním statutem, jimiž jsou Kyjev a Sevastopol (viz Mapa č. 3).

Autonomní republika Krym má svojí vlastní ústavu, kterou přijímá krymský parlament a dále schvaluje ukrajinský parlament, tzv. Verchovná Rada. Veškeré zákony přijaté parlamentem Autonomní republiky Krym platí pouze na území autonomní republiky a musí být v souladu s ústavou a zákony Ukrajinské republiky. V případě, že zákony nebo nařízení krymského parlamentu jsou protiústavní, může ukrajinský prezident pozastavit jejich platnost a odvolat se k Ústavnímu soudu Ukrajiny. Vláda v Autonomní republice Krym je tvořena tzv. Radou ministrů, kterou jmenuje nebo odvolává krymská parlament se souhlasem prezidenta Ukrajiny. Administrativním centrem Autonomní republiky Krym je město Sevastopol (Konstitucija Ukrajiny č.1/1996: čl. 132–136).

Z hlediska regionalismu je možné Ukrajinu rozdělit na několik různých regionů na základě historického vývoje, ekonomických struktur, etnické kompozice, vazeb na sousední státy a jazyka. Základní regionální členění dělí Ukrajinu na čtyři geograficky určené regiony, kterými jsou „Východ“, „Západ“, „Střed“ a „Jih“. V některých případech se Krym od „Jihu“ vyděluje zvlášť. V souvislosti s tímto členěním pak zjednodušeně mluvíme o tzv. dvou Ukrajinách – východní, a západní (viz Mapa č. 4). Východní Ukrajina, která zahrnuje „Východ“, „Jih“ a částečně „Střed“, je silně rusifikovaná a má pevné vazby na Rusko. Západní Ukrajina zahrnující „Západ“ a částečně „Střed“ se orientuje na západní a střední Evropu a převládá zde především ukrajinský element (Kopeček, Strmiska 2001).

Region „Východ“ zahrnuje celkem 6 oblastí a je nejprůmyslovějším a nejvíce urbanizovaným regionem Ukrajiny. Nejvýznamnější je energetický a těžební průmysl, díky kterému je v regionu výrazně vyšší průměrné ukrajinské HDP na osobu. Mimo Krym žije právě zde nejvíce etnických Rusů na Ukrajině a otázky práv menšin a jazykových zákonů jsou jedním z primárních politických témat. Příznačná je tak silná orientace na Rusko a fenomén tzv. sovětské identity. Naproti tomu „Západ“ je přesným opakem. Tento region zahrnuje 8 oblastí a je centrem ukrajinské národní identity. Silné nacionalistické tendence jsou především ve Lvovské, Ivanofrankivské a Ternopilské oblasti. Na „Západě“ převládá především zemědělství a lehký průmysl (Kopeček, Strmiska 2001, Kubicek 2010: nečíslováno).

Region „Střed“ je rozdělen řekou Dněpr a skládá se tak z jejího pravého a levého břehu. Většina populace mluví ukrajinsky, ruština se používá především v Kyjevě. Ačkoli je region prozápadní, chybí zde dlouhodobá tradice ukrajinského nacionalismu, která byla potlačována zejména za éry stalinismu a v době sovětských represí. Od vzniku nezávislé Ukrajiny následoval region poměrně umírněný, spíše prozápadní, politický směr, který je citlivý k levicovým tendencím na východě. Ekonomika je tvořena průmyslem v Kyjevě a dále zemědělstvím na periferii.

Region „Jih“ stojí na pomezí mezi „Středem“ a „Východem“ co do etnického složení a ekonomických struktur. Ve velkých městech je přítomná značná ruská menšina, která v minulosti měla separatistické tendence, např. v Oděse, které však nezískaly podporu široké veřejnosti. Na území regionu se nachází některé velké průmyslové podniky, a přestože je region obecně méně průmyslově zaměřený, je ekonomicky zcela soběstačný.

Poloostrov Krym se v některých případech řadí samostatně mimo region „Jih“. Od ostatních regionů se odlišuje svou historií, etnickým složením i administrativním uspořádáním. Na Krymu žije největší ruská

etnická menšina, která má dodnes nejsilnější vazby právě na Rusko. Krym byl součástí ruské jurisdikce do roku 1954, kdy byl formálně přenesen pod Ukrajinu. Zpřetrhání vazeb na Rusko tak poškodilo především turistický ruch, na kterém stojí ekonomika Krymu. Ten byl závislý právě na turistech z Ruska. Separatistické tendence se v menší míře vyskytovaly na Krymu již od doby vzniku nezávislé Ukrajiny, jejíž součástí se stal. Obavy z vlny násilí umožnily krymským politickým elitám prosadit si autonomní status na Krymu. Problematické vztahy s Kyjevem dále doplňuje komplikovanost vztahů etnických Rusů a Krymských Tatarů, kteří se na Krym postupně vrátili ze Sibiře, kam byli vyhnáni za Stalinova režimu (Kubicek 2010: nečíslováno).

4 POLITICKO-GEOGRAFICKÝ VÝVOJ UKRAJINY

Z perspektivy ukrajinského regionalismu mluvíme o tzv. dvou Ukrajinách – západní a východní. Vysoká míra rozdílnosti těchto dvou regionů je dána politicko-geografickým vývojem země. Území Ukrajiny v jejích současných hranicích bylo po staletí rozděleno pod nadvládu několika různých státních celků. Zde se střetávají dva výrazně odlišné civilizační okruhy, které zformovaly rozdílné hodnoty a ideologická vyznání, které dodnes ovlivňují politické dění v regionech. Západní Ukrajina byla pod konstantním vlivem středoevropského civilizačního okruhu, který na západě dominoval především na přelomu středověku a novověku. Východní Ukrajina, tzv. Naddniperská Ukrajina, byla postupně pohlcována východoevropským civilizačním okruhem. Takové dělení způsobilo dvojí formování národa a národní identity, které se od sebe markantně liší (Bojko, Goněc 1997: 5).

Oba regiony přitom spojují svojí národní identitu s politickou entitou zvanou Kyjevská Rus, která na území Ukrajiny existovala v období od 9. do poloviny 14. století. Nejvýznamnějším obdobím pro formulaci ukrajinské a ruské etnicity je vláda knížete Vladimíra Velikého (přelom 10. a 11. století). Za vlády Vladimíra Velikého se území říše rozšířilo směrem na západ k polským hranicím, na sever k řece Němen, podél které se usídlili Baltské národy (především Litevci) a dále na východ. V tomto období význam termínu „Rus“ nabývá nové konotace a začíná se využívat jako označení pro území a obyvatele žijící pod vládou Vladimíra Velikého. Pro konečné sjednocení jednotlivých teritorií bylo zásadní přijetí křesťanství, které Vladimír přejal z Byzantské říše. Postupným rozšiřováním křesťanství se Vladimír zasadil o to, že teritoriální a náboženská identita splynula v jedno a později se toto splynutí transformovalo v pojetí národní identity. Vladimír Veliký přijal křest na Krymu, kde již byla silná křesťanská tradice. Od jeho křtu datují někteří ruští historici vznik ruského národa a dále ruského pravoslaví (Magosci 2010: 70–78).

Postupným úpadkem a následně rozpadem Kyjevské Rusi se na jejím území zformovaly tři nové politické celky: Haličsko-volyňské knížectví na jihozápadě, Vladimirsko-suzdalské knížectví na severovýchodě a Novgorodská republika na vzdáleném severu. Nově vzniklé politické celky pak bojovaly o nadvládu nad mocensky zesláblým Kyjevem. Toto rozdělení Kyjevské Rusi je počátkem vzniku rozdělené současné Ukrajiny (Magosci 2010: 85).

Kyjevská Rus zaujímala obrovskou geografickou plochu v Evropě – většinu území dnešní Ukrajiny, Běloruska a velkou část evropského Ruska. Přesto, že moderní Rusko i Ukrajina odvozují svoji státnost a národní identitu právě od Rusi, zůstává stále velkou otázkou, které území nese její pravý odkaz. Většina ruských historiků se shoduje na tom, že Rusko je pravým nástupcem Kyjevské Rusi. Mnoho významných ruských měst, jako např. Moskva, Rostov, Novgorod nebo Suzdal, byly součástí Rusi. Po jejím pádu pak podle ruských historiků přešla politická moc z Kyjeva do Moskvy, ta se později stala centrem největšího slovanského politického celku, díky čemuž se Rusko považuje za jediného možného nástupce Kyjevské Rusi.

Ukrajínští historici naproti tomu staví svojí argumentaci na etnické heterogenitě Rusi. Podle nich se populace na území centrální části Rusi a okolo Kyjeva etnicky výrazně lišila od populace žijící na severu. Liberální a prozápadní tradice Rusi nesena více civilizovanou populací z centra tak podle ukrajinských historiků přetrvávala spíše na území dnešní Ukrajiny pod polskou a litevskou nadvládou, než pod mnohdy až despotickými vládci v Moskvě. Tato argumentace je klíčová pro ukrajinskou národní identitu (Kubicek 2008: 27–28).

4. 1 Vývoj regionu Západní Ukrajina

4. 1. 1 Haličsko-volyňské knížectví a Polsko-litevská unie

Teritoria Halič a Volyň představují jednu z klíčových oblastí Západní Ukrajiny, ukrajinského nacionalismu a ukrajinské kultury,

kteřá svými kořeny tihne ke středoevropskému civilizačnímu okruhu. Význam obou území vzrostl především v době vlády Vladimíra Velikého, který svými výpady přiřadil toto území ke Kyjevské Rusi. Po oslabení Kyjeva se pak Haličsko-Volyňské knížectví stalo jedním z nástupnických politických celků Kyjevské Rusi.

Již od počátku jejich připojení se oba celky výrazně lišily od zbytku území, především svou demografií, zahraniční politikou a sociálním vývojem. Svou vzdálenou polohou byly Halič i Volyň postaveny mimo nebezpečí nomádských výpadů z východu, na druhou stranu svůj vliv zde prosazovali především jejich nejbližší sousedi – Maďarsko, Polsko a později Litva (viz Mapa č. 5)⁹. Region byl ekonomickým strategickým bodem, kterým procházela obchodní stezka spojující Kyjev a střední Evropu. K ekonomickému významu v regionu navíc přispěly bohaté solné doly nedaleko od města Halič, které se stalo metropolí regionu¹⁰. Později Halič rozšířila svůj vliv až k Černému moři, což jí umožnilo ovládat významnou obchodní trasu, která spojovala Baltské moře a Konstantinopol. Poloha regionu tak přispěla k jeho demografickému růstu, vzniku zdravé ekonomiky založené na zemědělství a významné sociální vrstvy, tzv. bojarů, kteří disponovali určitou mírou politické moci. Haličsko-volyňské knížectví si dokázalo po dlouhou dobu uchovat svoje postavení mezi svými sousedy, ale i Mongoly, kteří ovládali území na jihu a východě. Oslabení uvnitř knížectví způsobené politickým bojem mezi bojary vedlo k jeho rozpadu a rozdělení mezi Litvu a Polsko (Magosci 2010: 120–130).

Litevci začali expandovat na území levého břehu Dněpru na začátku 14. století., kdy ukrajinská území byla pod neustálým tlakem

⁹ To se projevilo především v rozšíření římskokatolického křesťanství, které na toto území přišlo z Polska a Maďarska. Maďaři navíc podnikali časté vpády na území zejména ve 12. století, kdy se rivalské vztahy mezi Haličí a Volyní zhoršily.

¹⁰ Halič se také nazývá „země soli.“ Sůl byla ve středověku jedna z nejžádanějších komodit na trhu a vyzdvihla Halič na světovou úroveň. Halič se navíc stala hlavním zdrojem soli Kyjeva poté, co mu byl odepřen přístup ke zdrojům na Krymu (Magosci 2010: 121).

mongolských nájezdů. Jejich příchod byl ze strany místního obyvatelstva vítaný především proto, že dokázali zatlačit Mongoly zpět na jih a dále byli poměrně tolerantní k domácí populaci a lokálním autoritám, které vládly v jednotlivých územích. Mnoho Litevců dokonce přijalo pravoslaví. Za litevské nadvlády se aktivně užíval i lokální jazyk a právní kodex Kyjevské Rusi, což může přispět jako důkaz ve prospěch argumentace ukrajinských historiků o zakonzervování tradic a kultury Kyjevské Rusi na území dnešní Ukrajiny.

Ve stejnou dobu jako Litevci, začali na území Haličského knížectví pronikat ze západu Poláci, kteří prosazovali silně prokatolickou politiku. Polsko začalo postupem času nabývat dominantního postavení na území dnešní Ukrajiny na úkor Litevců, ale i Moskvy, která se snažila mocensky prosadit na východě¹¹. V druhé polovině 16. století tak vznikla Polsko-litevská unie, která zahrnovala území celé moderní Ukrajiny kromě jihu ovládaného Osmanskou říší a jejími spojenci Tatary. V rámci unie se začala projevovat silná katolizace. Unie byla do značné míry decentralizovaná a dávala tak velké pravomoci lokální šlechtě, která ale musela být katolického vyznání. To se nelíbilo ukrajinským pravoslavným šlechticům. Jako kompromis tak byla na konci 16. století založena místní řeckokatolická církev, která sice zachovává pravoslavné obřady a liturgii, ale uznává papeže jako svou autoritu. Přechodem na řeckokatolickou církev si přesto ukrajinská šlechta neupevnila své pozice v unii a mnoho šlechticů konvertovalo zpět na pravoslaví. Silná řeckokatolická tradice tak přetrvává pouze na západě dnešní Ukrajiny (Kubicek 2008: 32–38).

4. 1. 2 Kozáci a Zaporožská sič

S obdobím existence Polsko-litevské unie na území dnešní Ukrajiny je silně spojen další důležitý aspekt ukrajinského nacionalismu.

¹¹ Moskva se projevila jako vlivná politická entita v 15. století, kdy ovládla významná slovanská města, jako např. Novgorod, na východě. Její role vzrostla v polovině 15. století, kdy se po dobytí Konstantinopole Turky začala profilovat jako centrum pravoslavné víry s ideou tzv. třetího Říma (Kubicek 2008: 33).

Na území tzv. Divokého pole (viz Mapa č. 6), podél dolního toku Dněpru, se objevily osady mimo jakoukoliv kontrolu ze strany unie nebo sousední Moskvy. Tyto osady byly vedeny skupinou zvanou kozáci, jíž tvořili nespokojení šlechtici, náboženští uprchlíci, nevolniční zběhové, ale i trestanci. V polovině 16. století si v oblasti Zaporoží zformovali kozáci hlavní administrativní jednotku, tzv. sič, která měla vlastní radu a volila si hejtmana. Přestože ke kozákům patřili i Poláci, Moldavané, Řekové, Židé nebo Tataři, v moderním ukrajinském nacionalistickém diskursu představují kozáci národní hnutí bojovníků za svobodu. Zaporožská sič je součástí silné národní mytologie sloužící ve prospěch budování moderního ukrajinského státu. Podle některých ukrajinských historiků totiž právě kozáci zformovali první ukrajinská „stát“.

Kozáci tvořili významnou vojenskou složku a ve snaze získat co největší možnou autonomii ukrajinského území tak bojovali proti tatarské nadvládě na jihu, proti Polsku na západě i Moskvě na východě. Nejvýznamnější povstání proti Polsko-litevské unii bylo vedeno Bohdanem Chmelnickým v polovině 17. století. Chmelnickému se podařilo ovládnout velkou část dnešní centrální Ukrajiny, která byla označena za Zaporožský hejtmanát s centrem v Kyjevě (viz Mapa č. 7)¹². Neschopnost kozáků udržet si mocenské pozice na získaném území však v druhé polovině 17. století způsobila rozdělení ukrajinského území mezi dvě sféry vlivu – polskou na tzv. Levém břehu Dněpru a moskevskou, která zahrnovala i Kyjev, na Pravém břehu Dněpru¹³. Současné rozdělení Ukrajiny tak reflektuje rozdělení ukrajinského území mezi Polsko a Moskvu (Kubicek 2008: 37–39, Magosci 2010: 239–242).

¹² Mnozí historici označují toto povstání jako boj za národní osvobození, ačkoli je zřejmé, že proti Chmelnickému bojovala polská i ukrajinská šlechta v rámci unie (Kubicek 2008: 39–40).

¹³ Moskva se po celou dobu polské nadvlády nad ukrajinskými zeměmi profilovala jako ochránce pravoslavných proti polskému katolickému útisku (Kubicek 2008: 32–42).

4. 1. 3 Západní Ukrajina jako součást Habsburské monarchie

Polská nadvláda nad ukrajinským územím byla velmi narušena kozáckými povstáními a boji o mocenskou pozici s Moskvou. Polsko plně obnovilo svou autoritu na území Právého břehu až po uzavření příměří s Moskvou, kdy pod polskou správou zůstaly oblasti Volyně a Haliče, Podolí a Belz. Ihned po obnovení polské moci se do těchto regionů vrací silné postavení katolické víry, které bylo umocněno vlnou nejen extrémní náboženské, ale i politické a kulturní netolerance. Pravoslavná víra, která se zde plně prosadila za dob Chmelnického, se tak opět ocitla na ústupu, např. v Haliči a Volyni dochází prakticky k plné eliminaci pravoslaví (Magosci 2010: 307–311).

Polský stát v druhé polovině 18. století výrazně oslabil a zažíval období politické anarchie. To vedlo v letech 1773–1795 k tzv. trojímu dělení Polska, které definitivně ukončilo polskou nadvládu nad ukrajinským územím. Ukrajinské území bylo rozděleno mezi rakouskou Habsburskou monarchii, která získala Halič, Belz, Bukovinu a Zakarpatskou oblast, a Ruské impérium, které získalo polskou část Kyjeva, Volyň, Chelm¹⁴, Podolí a Braclav (viz Mapa č. 8). Z tohoto období také pochází označení ukrajinského území jako „Malého Ruska“, které bylo užíváno ruským systémem v souvislosti s propojenou historií z dob Kyjevské Rusi, náboženstvím a lingvistickou podobností. Připojení západních regionů k Habsburské monarchii má přitom přímé důsledky na formování moderní ukrajinské národní identity Kubicek 2008: 45, Magosci 2010: 317–320).

Silné vazby západní Ukrajiny na střední a západní Evropu a ukrajinská identita se formovala právě v době, kdy tato oblast byla součástí Habsburské monarchie. Přesto, že zpočátku zde převládal polský vliv, začala rakouská vláda silně podporovat utváření oddělené

¹⁴ Chelm bylo součástí Haličsko-volyňského knížectví, v současné době je součástí Polska (pozn. autora).

ukrajinské identity v rámci monarchie¹⁵. Ukrajinské národní hnutí sílí především na konci 19. století, kdy se ukrajinština prosazuje jako jazyk ve školství nebo tisku, vznikají ukrajinské kulturní organizace, knihovny, ochotnické divadelní spolky atd.¹⁶. Ukrajinci pak byli uznáni jako národ v rámci Habsburské monarchie. Rakouský parlamentní systém dále umožnil vznik ukrajinských stran s jasným politickým programem, které se aktivně podílely na politickém životě. Konečným cílem těchto stran bylo dosažení nezávislosti ukrajinského území. Vídeňská vláda napomáhala polsko-ukrajinskému narovnání v Haliči a vyrovnání mezi Ukrajinci a silnou židovskou a německou menšinou v Bukovině a počet ukrajinských politiků v regionálních i říšském parlamentu stoupal¹⁷ (Bojko, Goněc 1997: 12–16, Kubicek 2008: 66–73).

Halič se stala centrem ukrajinského národního hnutí a inspirací pro mnohé národní buditele na ukrajinském území, které se nacházelo pod ruskou nadvládou. Mnoho politických emigrantů nacházelo útočiště právě v Haliči, které se přezdívalo „ukrajinský Piemont“. Ukrajinská populace žijící na území Habsburské monarchie byla jedním z důvodů napjatých vztahů Rakousko-Uherska a carského Ruska, které se v té době profilovalo jako ochránce Slovanů žijících mimo Ruské impérium. Rusko se navíc obávalo přelití vlny nacionalismu na jím ovládané ukrajinské

¹⁵ Rakouská vláda se bála Moskevského vlivu v rámci ukrajinské společnosti. Sousední Rusko se často stávalo ideálem Ukrajinců, kteří se cítili na území Habsburské monarchie utiskovaní (Kubicek 2008: 66–77).

¹⁶ V Haliči se ukrajinsky vyučovalo na gymnáziích, základních i středních školách a dále i na Lvivské univerzitě, kde předtím dominovala pouze polština. Třetinu studentů na univerzitě pak tvořili ukrajinští studenti. Univerzita v Černovicích v Bukovině byla multilingvní, německo-rumunsko-ukrajinská. Od jejího založení se navíc na univerzitě vyučoval obor ukrajinského jazyka a literatury a další ukrajinstické disciplíny (Bojko, Goněc 1997: 13–15).

¹⁷ Významnou politickou stranou v Haliči tvořila Národně-demokratická strana, jejímž cílem bylo vytvoření nezávislé Ukrajiny nebo rozdělení Haliče podle etnické hranice a vytvoření tak další korunní země v rámci monarchie. Dále zde vznikla slabší Sociálnědemokratická strana, katolický rusínský svaz nebo Radikální strana, která si jako první položila za cíl vznik samostatného ukrajinského státu (Bojko, Goněc 1997: 13).

území a mělo tak velký zájem o ovládnutí právě jádrové oblasti ukrajinského nacionalismu (Kubicek 2008: 75).

4. 2 Vývoj regionu Východní Ukrajina

Poté, co si Rusko a Polsko na konci 17. století rozdělilo mezi sebou ukrajinské území, ovládalo Rusko formálně tzv. Levý břeh Dněpru. V rámci tohoto území však existovala tři teritoria, na kterých si kozáci dokázali udržet určitou míru samosprávy – politicky nejvýznamnější Hetmanát, Zaporožská sič a tzv. Svobodná Ukrajina. Kozáci se pokusili plně vymanit z ruské nadvlády během Severní války na začátku 18. století uzavřením dohody se Švédskem, ve které se Švédsko zavázalo neuzavřít s Ruskem mír do té doby, než bude ukrajinské území plně autonomní. Švédská prohra však znamenala konec nejen nadějí na autonomii, ale i konec samosprávných jednotek, které přešly pod plnou ruskou správu. Později navíc došlo na území celého Ruska k silné centralizaci. Vůbec poprvé pak Rusové mohli vlastnit ukrajinskou půdu (Kubicek 2008: 46–51).

Během 18. století Rusko rozšiřuje svoji nadvládu na jižní i na západní ukrajinská území (viz Mapa č. 9). V roce 1783 byl k Ruskému impériu oficiálně připojen Krymský poloostrov. Toto připojení znamenalo totální porážku Turků a Tatarů na území Evropy a zajistilo stabilitu vývoje ukrajinského území na jihu. Přestože podstatná část etnických Tatarů zůstala na Krymu, byl poloostrov otevřen ruskému osidlování a budování ruských vojenských základen. Podél jižního toku Dněpru a pobřeží Černého moře bylo vybudováno několik dnes významných ukrajinských přístavních měst, jako například Cherson, Dněpropetrovsk, Oleksandrivsk nebo Oděsa¹⁸. Z Krymu pak podél severního pobřeží Černého moře expandovalo Rusko na západ, do tzv. země nikoho, která se rozkládala na hranici Ruského impéria,

¹⁸ Nové přístavy otevřely cestu pro mezinárodní obchod. Hlavní exportní surovinou se stalo obilí, které se pěstovalo na ukrajinské černozech. Z vývozu těžili především etničtí Rusové, kteří poté, co jim bylo umožněno vlastní ukrajinskou půdu, začali ihned využívat jejích výhod (Kubicek 2008: 52).

Polsko-litevské unie a území dříve ovládaného Turky. Rusko dále hrálo velkou roli při destabilizaci politické situace v Polsko-litevské unii, po jejím rozpadu pak získalo největší část jejího území (63 %) ale i největší podíl její populace (45 %). Koncem 18. století tak ovládalo Rusko 90 % území dnešní Ukrajiny (Kubicek 2008: 52–53).

Připojení ukrajinských území k Rusku znamenal konec omezené demokracie, která fungovala na tomto území v době Polsko-litevské nadvlády a kozácké samosprávy. Rusko prosadilo přísný absolutistický režim, který negarantoval žádná politická práva, rozdělení moci nebo existenci lokálních parlamentů. Území navíc procházelo tvrdou rusifikací a systematickým rozvratem ukrajinské kultury¹⁹. Ruština se zavedla nejen jako oficiální jazyk státních institucí, ale i ve školství. Školy na území Právého břehu Dněpru vyučující v polštině byly uzavřeny. Důsledkem toho tak došlo ke značnému poklesu úrovně gramotnosti, která na přelomu 19. a 20. století vystoupala na 85 %²⁰. Ukrajinské etnikum tak představovali především negramotní nebo pologramotní rolníci, čímž byly podmínky pro ukrajinské národní hnutí výrazně ztíženy. Na počátku 20. století navíc výrazně sílí agresivní ruský nacionalismus, který vedl otevřený politický boj proti ukrajinskému nacionalismu na území Ukrajiny (Bojko, Goněc 1997:18–21, Kubicek 2008: 53–54).

¹⁹ Rusko se profilovalo jako pravý dědic Kyjevské Rusi a považovalo ukrajinské území za Malé Rusko a jeho obyvatele pak za „malé Rusy“. Kvůli polské nadvládě však byly vazby mezi jednotlivými územími a obyvatelstvem zpřetrhány, proto byla nutná rozsáhlá rusifikace, která začlenění „malé Rusy“ do Ruského impéria a postaví je na stejnou úroveň s „velkými Rusy“ (Kubicek 2008: 54).

²⁰ Na počátku 20. století docházelo k uvolňování režimu, kterého se snažili využít ukrajinští buditelé. Vznikaly tak nové kulturní spolky, čítárny nebo vzdělávací nadace. Vydávaly se i ukrajinské tiskoviny, které byly před tím zakázány. Přesto činnost takových organizací byla do značné míry omezena a závislá na rozhodnutí státních úřadů. Na území Ukrajiny pak působily 3 univerzity – v Charkově, Kyjevě a Oděse. Na všech se vyučovalo rusky a drtivou většinu studentů představovali etničtí Rusové (Bojko, Goněc 1997: 19).

4. 3 Období velkých válek a Ukrajina jako součást Sovětského svazu

Na počátku 20. století a především pak v období před první světovou válkou vykrystalizovaly dvě různé ukrajinské otázky. Ukrajinská otázka na západě Ukrajiny se týkala národního vyrovnání v rámci Rakouska-Uherska, jehož silně sebevědomá ukrajinská politická reprezentace chtěla zůstat součástí. Ukrajinská otázka na východě se zabývala spíše agrární problematikou a postavením ukrajinských rolníků. Ukrajinské hnutí na východě chtělo setrvat součástí Ruska jako autonomní celek. První světová válka a poválečné období přinesly chaos a dezorganizaci na území Ukrajiny provázené občanskou válkou a mezinárodní intervencí. V době mezi lety 1917 a 1920 se tak formuje několik politických celků, které aspirují na pozici nezávislého ukrajinského státu. Na území Naddniperské Ukrajiny vzniká nejprve Ukrajinská lidová republika, která vyhlásila plnou suverenitu a nezávislost na Rusku (viz Mapa č. 10). Později se za pomoci německé vojenské podpory formuje Hetmanát, který se hlásil k dědictví kozáckého Hetmanátu. Představitelé obou celků však byli příliš slabí, politicky nezkušení a závislí na zahraniční vojenské podpoře. Rusko si nakonec vydobylo své pozice na Ukrajině zpět a v roce 1919 tak vzniká Ukrajinská socialistická sovětová republika, která se stala fakticky kolonií Ruska.

V roce 1918 se západoukrajínští političtí představitelé snažili sjednotit západní ukrajinská území a vyhlásili Západoukrajinskou republiku. Ukrajínští politici se spoléhali na uplatnění Wilsonovy doktríny i na Ukrajině v rámci Rakouska-Uherska, což se setkalo se silným odporem Poláků. V rámci mírových vyjednávání tak bylo Polsku povoleno obsadit Halič a Volyň, Zakarpatská oblast pak byla připojena k nově vzniklému Československu a Bukovinu anektovalo Rumunsko. Přestože Západoukrajinská republika navázala vztahy s Ukrajinskou lidovou republikou, nedokázaly obě entity spolupracovat na vytvoření jednotného ukrajinského státu. V této době již byla dotvořena dvojí ukrajinská společnost s rozdílnými politickými cíli a hodnotami. Pro obě Ukrajiny

však meziválečné období znamenalo zničení národního hnutí, sociální rozvrat a dezorientaci (Bojko, Goněc 1997: 31–51, Magosci 2010: 552–554).

Sovětský svaz mezi válkami získává plnou ekonomickou a politickou kontrolu na Ukrajině. Země prošla industrializací a stala se pro SSSR důležitým zdrojem především železné rudy a obilí. V roce 1939 pak na základě paktu Ribbentrop-Molotov obsadil Sovětský svaz i západní území Ukrajiny (viz Mapa č. 11). Komunistické vedení tak činilo pod záminkou unifikace ukrajinských zemí. Území Haliče, Volyně, severní Bukoviny a Zakarpatské oblasti bylo definitivně připojeno k Ukrajině v roce 1944, kdy Rudá armáda osvobodila celé ukrajinské území od německé okupace. Poprvé tak dochází ke sjednocení ukrajinských zemí pod sovětskou nadvládou.

K největším represím na Ukrajině došlo v době Stalinovy éry. Režim se snažil o totální zničení nacionalistických směrů v sovětských republikách a vytvoření jediné loajální komunistické společnosti. Klíčovou událostí teroru na Ukrajině se ve 30. letech stal státem řízený hladomor. Díky státní politice zůstala Ukrajina téměř bez zásob. Následkem hladomoru zahynulo během roku 1933 na území Ukrajiny okolo 4,8 milionů Ukrajinců. Takovým způsobem sovětský režim bojoval proti rolníkům, kteří se bouřili proti násilné kolektivizaci, a zároveň i proti ukrajinským nacionalistům, kteří se opírali právě o bohatou rolnickou třídu (Magosci 2010: 595–600).

Dalším nástrojem k přetvoření ukrajinské společnosti byla nucená rusifikace především ve školství²¹ (Magosci 2010: 695). Zejména západní Ukrajina si pak prošla umělým usidlováním etnických Rusů. V roce 1959 tvořili etničtí Rusové na západě Ukrajiny již 5,2 % populace²². K tomu

²¹ Ruština byla vnímána jako jediný pravý „revolucionářský jazyk“, skrz který bylo možné vyjádřit svou loajalitu komunistické společnosti (Magosci 2010: 695).

²² Před připojením západní Ukrajiny k SSSR na tomto území ruské etnikum neexistovalo (pozn. autora).

přispěly i politické procesy a deportace ukrajinských politických vězňů do střední Asie a na Sibiř a posílání rolníků ze západní Ukrajiny do oblasti Donbasu (Magosci 2010: 697–700).

Po smrti Stalina dochází k liberalizaci a uvolňování režimu Sovětského svazu a decentralizaci moskevské vlády. Po nástupu Nikity Chruščova byla vyhlášena amnestie politických vězňů obviněných ze zločinů „proti státu“ spáchaných během druhé světové války a rehabilitace třetiny Ukrajinců, kteří byli uvězněni během let 1929 až 1953. Důsledkem liberalizace bylo obnovení ukrajinské kultury a jazyka a nová vlna ukrajinského nacionalismu. Dochází k návratu k tradičním ukrajinským kulturním hodnotám, vydávají se ukrajinsky psané publikace, nejdůležitější mezi nimi ukrajinská encyklopedie nebo historické časopisy. Ukrajinská historie se začíná zabývat otázkou připojení Ukrajiny k Sovětskému svazu a teorií o společném původu Rusů a Ukrajinců. Vyvábí se silná nacionalistická vazba na kozáckou tradici a období Zaporožské síce. Takovým způsobem se znovu otevírá otázka národa a posilují se nacionalistické tendence. Ty byly režimem znovu potlačeny poprvé již v polovině 60. let. S nástupem Leonida Brežněva tak dochází k obnovení politických procesů. Avšak na rozdíl od Stalinovy éry politické restrikce v 70. letech ukrajinskou nacionalistickou vlnu spíš posilují (Magosci 2010: 703–705, 710–712).

V oblastech západní Ukrajiny přetrvávaly silné vazby na před-sovětskou éru. Západ zůstal i nadále centrem ukrajinského nacionalismu, přestože se moskevská vláda snažila proti nacionalistům bojovat. Disent, který se objevil v 80. letech 20. století a bojoval za nezávislou Ukrajinu, tak měl podporu především v západních regionech a Kyjevě. Během období komunistické vlády na území Ukrajiny došlo k jediné územní změně. V roce 1954 se součástí Ukrajinské socialistické republiky stal Krym i přesto, že jeho historie je úzce spjata s Ruskem a většinu populace na Krymu tvořili etničtí Rusové (Kubicek 2008: 98–115).

Otázka nezávislé Ukrajiny vznikla na konci 80. let, kdy se komunistický režim uvolnil se sérií reforem generálního tajemníka KSSS Michaila Gorbačova. Do čela boje za nezávislost se postavilo hnutí Ruch (doslova hnutí Hnutí), které požadovalo politicky a ekonomicky nezávislou Ukrajinu a možnost rozvíjet svou vlastní ukrajinskou kulturu a jazyk. Centrem národně-demokratických aktivit se opět staly západní regiony Ukrajiny, které stále pociťovaly připojení k Sovětskému svazu jako křivdu a nelegitimní vniknutí na území suverénního státu²³, a Kyjev. Hnací silou pro volání po nezávislosti na východě Ukrajiny se stala tíživá socioekonomická situace. Místní dělnictvo vnímalo centrální moskevskou vládu jako překážku pro zdravý socioekonomický rozvoj Ukrajiny²⁴. Klíčovým pak byl rok 1990, kdy se konaly volby do Nejvyššího sovětu Ukrajiny a lokální volby. V obou případech na západě Ukrajiny a v Kyjevě vyhrál nově vzniklý Demokratický blok, který požadoval politickou a ekonomickou suverenitu Ukrajiny, novou ústavu, demokratizaci a obnovení ukrajinské kultury²⁵. Ukrajinská politická společnost byla silně polarizována, ale Nejvyšší sovět nakonec vyhlásil nezávislost 24. srpna 1991, která byla definitivně stvrzena rozhodnutím referenda 1. prosince 1991. Ačkoli 90% populace hlasovalo pro vyhlášení nezávislé Ukrajiny (viz Mapa č. 12), včetně východních a jižních regionů a Krymu, nemůžeme to pokládat za výsledek vzniku jednotného ukrajinského národního cítění (Kubicek 2008:120–134, Magosci 2010: 723–724).

²³ Jak již v předchozí části bylo zmíněno, západ země se rapidně lišil od východu. Do připojení k SSSR západní území nebylo nikdy součástí Ruského impéria, většina populace tak mluvila především ukrajinsky a byla katolického vyznání. Sovětská vláda tak byla vnímána jako imperialistická a jako hrozba pro svébytnou ukrajinskou kulturu. Západní Ukrajina navíc byla geograficky blíže k zemím, ve kterých již probíhaly protikomunistické akce, jako bylo např. Polsko (Kubicek 2008: 129).

²⁴ Centrální vláda kontrolovala prakticky celou ukrajinskou ekonomiku, přímé investice a daně. Velmi málo se investovalo např. do vědeckého výzkumu nebo kultury. Oblasti byly navíc silně zatíženy po katastrofě v Černobylu. Silně znečištění ovzduší a vody způsobily na východě Ukrajiny zhoršení zdravotní situace populace, pokles průměrné délky života a zvýšení četnosti potratů (Kubicek 2008: 130).

²⁵ Demokratický blok vznikl spojením 40 opozičních skupin (pozn. autora).

4. 4 Krym

Důsledkem politicko-geografického vývoje poloostrova Krym se na Ukrajině vytváří další aspekt demografické heterogenity. Jak již bylo výše několikrát zmiňováno, Krym je významným symbolickým místem, ze kterého odvozují vznik své víry ruští i ukrajinští pravoslavní věřící. Důležitým mezníkem vývoje na Krymu byly mongolské nájezdy a vznik mongolských politických celků na území poloostrova, ale i téměř celé dnešní Ukrajiny. Mongolové vpadli na Krym v první polovině 13. století a postupně expandovali na sever, východ i západ Ukrajiny, odkud dále podnikali nájezdy například do Polska nebo Maďarska. V roce 1240 dobyli Mongolové Kyjev a podmanili si lokální panovníky, kteří byli nově podřízeni novému administrativnímu celku Mongolské říše, tzv. Zlaté hordě. S příchodem Mongolů vzniká na Krymu tatarská menšina, která dodnes tvoří významnou část krymské populace²⁶.

Během první poloviny 15. století Mongolská říše slábne a transformuje se ve tři tzv. chanáty – Krymský, Kazaňský a Astrachaňský. Krymský chanát se rozkládal na území poloostrova Krym, podél pobřeží Azovského moře, severního pobřeží Černého moře a oblasti mezi řekami Dunaj a Dněpr. Vedle Polska a Litvy tak čtvrtinu dnešního území Ukrajiny ovládali až do poloviny 18. století Krymští Tataři, kteří byli navíc ve vazalském vztahu s Osmanskou říší. Po rusko-turecké válce (1768–1774) byl Krym definitivně připojen k Ruskému impériu, které zde prakticky okamžitě začalo budovat svoji vojensko-námořní infrastrukturu. Ruská politika vůči Tatarům, kteří na poloostrově zůstali, byla zpočátku velmi otevřená, což se však v polovině 19. století změnilo. Půda, kterou vlastnili Tataři, byla zabavena a rozdělena mezi ruskou šlechtu. Tatarská muslimská kultura byla potlačována, mnoho mešit bylo zničeno nebo přestavěno na pravoslavné chrámy. V důsledku ruské protitatarské politiky emigrovalo z Krymu okolo 200 tisíc Tatarů. Tatarské etnikum tak na konci 19. století tvořilo na poloostrově pouze 34 procentní menšinu (z

²⁶ Tataři jsou národ turkického původu a tvořili významnou část mongolských vojsk (pozn. autora).

původních 90 % krymské populace) (Magosci 2010: 113–114, 177–179, 366–368).

Stejně jako na ostatních územích Ukrajiny se i na Krymu na počátku 20. století vytváří nacionalistický proud, který požadoval autonomii Krymu a hlásil se k odkazu Krymského chanátu. Tyto tendence šly do pozadí poté, co se vyostřil spor mezi bělogvardějci a bolševiky, který se přesunul na Krym. V roce 1920 bolševici znovu obnovili ruskou vládu na poloostrově a tvrdě potlačili tatarské nacionalisty. Zásadní událostí, která poznamenala tatarsko-ruské vztahy, byla masová deportace Tatarů do centrální Asie po druhé světové válce. Tataři byli obviněni z vlastizrady a kolaborace s Němci za války a měli tak přijmout kolektivní vinu²⁷. Více než polovina Tatarů zahynula během deportace nebo v exilu. Přestože obvinění vůči Tatarům byla zrušena v roce 1967, vrátit se zpět na Krym mohli až v roce 1988. Trauma z deportace si tatarské etnikum nese s sebou dodnes, mezi ruskou populací a Tatary panují velmi napjaté vztahy. Krymští Tataři tak v referendu v roce 1991 podpořili vznik samostatné Ukrajiny a od jejího vzniku jsou zastánci setrvání Krymu jakožto součásti územního celku Ukrajiny (Magosci 2010: 544, 690).

²⁷ K brutálnímu odsunu došlo v roce 1944, kdy během tří dnů bylo deportováno 183 tisíc Tatarů. Tatarská populace na Krymu byla nahrazena Rusy a Ukrajinci, již v roce 1959 tvořilo 1.2 milionovou populaci na Krymu 70% Rusů a 20% Ukrajinců (Magosci 2010: 690).

5 UKRAJINSKÝ VNITROSTÁTNÍ KONFLIKT

5. 1 Politická a ekonomická situace před vypuknutím krize

Vznik nezávislé Ukrajiny byl těžkou ránou pro Rusko. Díky úzké historické provázanosti měla Ukrajina zvláštní pozici v ruském geopolitickém i kulturním myšlení, pro mnohé tak bylo její odpojení od Ruska nemyslitelné. I díky tomu Rusko plně uznalo hranice samostatné Ukrajiny až v roce 1999. Ačkoli se Ukrajina od vyhlášení své nezávislosti snaží spíše od Ruska separovat, nezaujímá ve svých postojích jednoznačný politický směr. Ještě v prosinci roku 1991 se stala Ukrajina společně s Ruskem a Běloruskem zakládajícím členem Společenství nezávislých států, které mělo vytvořit platformu pro ekonomickou spolupráci mezi postsovětskými státy. Přestože je Ukrajina jedním ze zakládajících států, ukrajinský parlament smlouvu o členství nikdy neratifikoval a Ukrajina tak zůstala pouze pozorovatelem v rámci Společenství. Od vzniku samostatné Ukrajiny se navíc vedou debaty o vstupu Ukrajiny do EU a NATO. V roce 1994 se Ukrajina stala součástí programu Partnerství pro mír, ukrajinská armáda se pak účastnila několika peacekeepingových misí vedených jednotkami NATO, např. v bývalé Jugoslávii nebo Libanonu.

V průběhu transformace ukrajinského systému se zde vytvořil nestabilní parlamentarismus se silnou pozicí prezidenta. Několik měsíců po svém zvolení v roce 2010 prezident Viktor Janukovyč navíc posílil svou pozici v rámci legislativy i exekutivy. Charakteristické pro ukrajinskou vnitřní politiku v posledních několika letech je nestabilita vlád a časté předčasné volby. Z hlediska volební geografie přitom můžeme rozdělit Ukrajinu na dva regiony – Západ a Východ, přičemž západní region ve volbách podporuje vždy kandidáty orientované na západní a střední Evropu a východní region podporuje kandidáty, kteří se naopak snaží o užší spolupráci s Ruskem²⁸. Orientace politiky Ukrajiny se

²⁸ Viz mapa č. 13 a č. 14. Obě mapy ukazují volební vzorec, který se na Ukrajině opakuje.

tak mění podle toho, který kandidát zvítězí. Příznačná pro vysokou politiku je navíc vysoká míra korupce a klientelismu²⁹. Stejně jako v Rusku se na Ukrajině po pádu komunismu vytvořila silná vrstva oligarchů, kteří ovlivňují ukrajinskou politiku. Prezident Janukovyč opíral svou moc především o podporu podnikatelů, tzv. rodiny, a oligarchů z oblasti Donbasu. V roce 2013 politici z této oblasti obsadili polovinu ukrajinských ministerstev, např. ministerstvo vnitra nebo energetiky (Magosci 2010: 725–732, Mihali 2014: 9).

Proces formování suverénního ukrajinského státu nebyl nikdy dokončen. Žádná z úřadujících vlád se nesnažila vyřešit vysokou míru diversity ukrajinské populace a vytvořit tak jednotný ukrajinský stát. Ať už v oblasti kultury, lingvistických otázkách nebo ekonomie, upřednostňovaly vlády vždy zájmy jen jednoho z regionů. Vůbec poprvé došlo k protivládním masovým protestům v roce 2004, tzv. oranžová revoluce. Přibližně 2,3 milionů lidí protestovalo v Kyjevě a dalších 7 milionů na území celé Ukrajiny proti výsledkům prezidentských voleb, které nakonec byly označeny za zmanipulované. Vítězství Viktora Juščenka ve druhém kole, které slibovalo větší orientaci politiky na západní Evropu, však zásadní reformy, mezi nimi i vytvoření podmínek pro členství v EU, nepřineslo (Magosci 2010: 732–735).

Nespokojenost ukrajinské populace souvisí také s nízkou životní úrovní a ekonomickou situací Ukrajiny. V roce 2013 tvořil podíl nezaměstnaných na Ukrajině 7,6 % (Trading Economics 2015a). Přestože ukrajinské firmy hlásily nedostatek vysoce kvalifikovaných pracovníků, mnoho absolventů je nezaměstnaných nebo pracují v jiném profesním odvětví. Platy vysoce kvalifikovaných odborníků jsou přitom mnohem nižší než v ostatních rozvinutých zemích. Příjmy obyvatel

²⁹ V roce 2013 Transparency International vyhodnotila Ukrajinu jako nejvíce zkorumpovanou zemi v Evropě, ve světovém žebříčku skončila Ukrajina na 144. místě spolu se Středoafričskou republikou, Kamerunem, Nigérií nebo Íránem (Goncharova 2013). V roce 2012 byl přijat nový antikorupční zákon, ten ale má díky slabému právnímu státu a chybějící adekvátní antikorupční instituce minimální dopady na míru korupce (Business Anti-corruption Portal 2014).

v jednotlivých regionech se navíc výrazně liší³⁰. Důsledkem je velká migrace kvalifikované i nekvalifikované pracovní síly z Ukrajiny především do Ruska, střední Evropy nebo USA. Celkový ekonomický růst Ukrajiny v posledních letech značně zpomalil, roční tempo růstu je v průměru 3,4 %³¹ (Trading Economics 2015b). Největší potenciál má přitom zemědělský sektor, který však není plně využíván a nutně potřebuje projít řadou reforem a modernizací. V současné době tvoří zemědělský sektor pouze 12 % HDP. Díky vysoké míře korupce a moci oligarchů je také Ukrajina méně atraktivní pro zahraniční investory. Celkový veřejný dluh činí 64,5 miliard USD, z toho 26,1 miliard USD tvoří zahraniční veřejný dluh (CIA 2015). Řešení tíživé ekonomické situace na Ukrajině je dalším faktorem, který rozděluje ukrajinskou populaci. Západní region považuje EU jako nejlepšího ekonomického partnera, východní region vidí nejlepší řešení ve spolupráci s Ruskem a Euroasijskou ekonomickou unií (Clark 2014, Mihali 2014: 9).

Ukrajina navázala své vztahy s EU při vyhlášení nezávislého státu, který byl Unií uznán již v prosinci roku 1991. Poprvé pak Ukrajina deklarovala záměr stát se členem EU v roce 1993 v dokumentu o klíčových cílech ukrajinské zahraniční politiky přijatém Verchovnou radou Ukrajiny. Od té doby bylo přijato několik strategických dokumentů, které definují členství v EU jako prioritní cíl ukrajinské politiky (Mission of Ukraine to the European Union 2015). V roce 2011 měla Ukrajina podepsat s EU asociační dohodu, která by vytvořila zónu volného obchodu mezi EU a Ukrajinou. K tomu však nedošlo kvůli kauze bývalé premiérky Julije Tymošenkové, která byla v říjnu 2011 odsouzena k 7 letům vězení. Kauza byla Evropskou unií odsouzena jako politicky motivovaný proces a propuštění Tymošenkové pak bylo jedním

³⁰ V roce 2011 příjem v Doněcké oblasti činil 683 USD na obyvatele, což je zhruba o 20 % více než průměrný ukrajinský příjem na obyvatele. V Černovické oblasti byl přitom příjem na obyvatele o 37 % nižší než průměrný ukrajinský příjem na obyvatele (International Organization for Migration 2011: nečíslováno).

³¹ Od roku 2000 do roku 2014 (pozn. autora).

z hlavních podmínek pro podepsání dohody (Kyiv Post 2011). Přestože její propuštění zůstalo podmínkou pro podepsání dohody, celá kauza se postupem času stáhla do pozadí. K obnovení jednání došlo v roce 2013, kdy měl prezident Janukovyč podepsat asociační dohodu s EU na listopadovém summitu Východního partnerství. Odmítnutí Janukovyče podepsat dohodu týden před summitem pak spustilo sérií masových protestů na kyjevském náměstí Nezávislosti, které vedlo k hluboké vnitrostátní krizi (Grytsenko 2013, Lebduška 2013: 2).

5. 2 Průběh krize

Spouštěcí událostí, která vedla k masovým demonstracím v Kyjevě, se stalo odmítnutí prezidenta Janukovyče podepsat asociační dohodu s EU, kterou označil v současné době za nevýhodnou pro Ukrajinu. Vláda dále prohlásila, že je nutné analyzovat důsledky, které by dohoda měla na vzájemné ekonomické vztahy s Ruskem. Ukrajinský parlament navíc odmítl schválit návrh zákona, který by dovolil uvězněné bývalé premiérce Juliji Tymošenkové opustit zemi a léčit se v zahraničí, což byla jedna z podmínek pro podepsání dohody. Kyjev dále oznámil záměr navázat aktivní dialog s Euroasijskou ekonomickou unií (Center for Strategic and International Studies 2013a). Rozhodnutí vlády bylo vnímáno jako důsledek silného tlaku ze strany Ruska. Ruský prezident Vladimír Putin několikrát upozorňoval, že podepsání dohody může mít negativní důsledky na rusko-ukrajinské ekonomické vztahy³². V reakci na takové rozhodnutí vypukly v Kyjevě masové protivládání protesty požadující rezignaci prezidenta a odstoupení stávající vlády z funkce (Center for Strategic and International Studies 2013b, Spiegel International 2013, Unian 2013).

³² V létě 2013 Rusko zakázalo dovoz čokolády ukrajinské firmy Rošen kvůli nedodržení standardů kvality a bezpečnosti produktů. Shodou okolností vlastníkem firmy je bývalý silně proevropský ministr zahraničních věcí a obchodu Petro Porošenko. Takové rozhodnutí bylo pokládáno za důsledek politického tlaku Ruska na Ukrajinu (EurActiv 2013).

V lednu 2014 podepsal prezident Janukovyč sérii antidemokratických zákonů, které do značné míry omezily svobodu slova a shromažďování. Situace eskalovala poté, co policie tvrdě zasáhla proti protestujícím v Kyjevě. Během boje na barikádách, které v Kyjevě vznikly, zahynulo 20. února 2014 během 48 hodin přibližně 88 osob. V reakci na krvavé nepokoje podepsal prezident Janukovyč s opozičními lídry, Arsenijem Jaceňukem, Vitalijem Kličko a Olehom Tjahnybokom dohodu o vyřešení politické krize. Dohodu také podepsali ministři zahraničí Německa, Francie a Polska, kteří byli přítomni po celou dobu vyjednávání mezi prezidentem a opozicí. Strany se zavázaly k přijetí zákona, který uvede v platnost ústavu z roku 2004, dále vypsání předčasných prezidentských voleb, přijetí nového volebního zákona a vyšetřování násilných činů z února 2014 pod kontrolou vlády, opozice a Rady Evropy (Dearden 2014, Ukrajiňška Pravda 2014).

Klíčovým milníkem v krizi se stalo odvolání prezidenta Janukovyče z jeho funkce parlamentem, ke kterému došlo 22. února 2014. Parlament dále vyhlásil předčasné prezidentské volby na květen 2014³³. Důsledkem odvolání prezidenta vypukly protesty na Krymu proti nové Kyjevské vládě, které vyvrcholily vkročením ruských vojenských složek na Krym a následně anexí Krymu Ruskem³⁴. Následně vypukly pro-ruské demonstrace ve východních regionech Ukrajiny. Doněcká a Luhanská oblast vyhlásily nezávislost na Ukrajině a vznik „lidových republik“ na základě referenda v květnu 2014. Boje mezi separatisty a ukrajinskou vládou stále probíhají na východě Ukrajiny, přestože bylo podepsáno již několik mírových dohod, především první a druhá dohoda z Minsku. Podle agentury OSN pro lidská práva ke konci ledna 2015 celkový počet

³³ Prezident Janukovyč své odvolání odmítl a označil ho za státní převrat (TSN 2014).

³⁴ Krymský parlament vyhlásil v březnu 2014 nezávislost na Ukrajině a vypsání referendum, které mělo rozhodnout o připojení Krymu k Rusku. Pro připojení hlasovalo 97 % krymských voličů. Ukrajinská vláda označila referendum za protiústavní (Center for Strategic and International Studies 2014c).

obětí bojů na východě Ukrajiny čítal více než 5000 mrtvých (Center for Strategic and International Studies 2014d, UN News Centre 2015).

První dohoda z Minsku byla podepsána v září roku 2014 přestaviteli Ukrajiny, Ruska, pro-ruských separatistů a OBSE. Ve dvanáctibodové dohodě se strany dohodly na okamžitém oboustranném příměří, které bude monitorováno ze strany OBSE, propuštění všech válečných zajatců a nelegálně vězněných osob, přijetí kroků nutných ke zlepšení humanitární situace na Donbasu nebo dalším pokračování dialogu. V memorandu, které mělo implementovat dohodu do praxe, o dva týdny později pak bylo odsouhlaseno vytvoření 30 km nárazníkové zóny stažením vojenské techniky o 15 km od linie kontaktu, zákaz útočných operací, zákaz průletu bojových letadel přes bezpečnostní zónu, stažení všech cizineckých žoldáků z oblasti konfliktu a sestavení skupiny OBSE, která bude dodržování dohod monitorovat (OBSE 2014a, OBSE 2014b).

Neustálé porušování dohody vedlo k dalším vyjednávání v Minsku v únoru 2015, kterého se účastnili ukrajinský prezident Petro Porošenko, ruský prezident Vladimír Putin, německá kancléřka Angela Merkelová a francouzský prezident Francois Hollande. Výsledkem vyjednávání bylo podepsání Druhé minské dohody. Mezi hlavní body dohody patří okamžité oboustranné příměří, vytvoření 50 km nárazníkové zóny, stažení těžké vojenské techniky, sestavení skupiny OBSE, která bude dodržování dohod monitorovat, zákaz jakéhokoliv stíhání osob jakkoliv zapojených do bojů v Doněcku a Luhansku nebo přijetí ústavních reforem do konce roku 2015. Příměří mělo vstoupit v platnost 15. 2. 2015. Boje přesto stále pokrčují. Podle ukrajinského prezidenta Petra Porošenka jsou na vině separatisté, kteří nepřestávají v palbě (BBC 2015, Center for Strategic and International Studies 2015e).

5. 3 Role Ruska v konfliktu

Rusko definuje svoji sféru vlivu pomocí politiky tzv. blízkého zahraničí, která se vztahuje především na státy v postsovětském

prostoru. V tomto prostoru se pak trvale vnímá jako ochránce svých slabých sousedů, kteří podle dlouhodobé ruské politiky nejsou schopni bránit se tlaku ze strany západu v čele s EU a USA. Rusko trvale vystupuje proti rozšiřování NATO a EU na východ, což vnímá jako přímé ohrožení svých národních zájmů. Už v minulosti proto vynaložilo tlak na ukrajinskou vládu v souvislosti s připojením Ukrajiny k EU (Makarychev 2014: 185, Mearsheimer 2014: nečíslováno). Současný ruský prezident Putin vnímá rozpad Sovětského svazu jako velkou katastrofu v ruské historii, ve které se *„Rusko dobrovolně vzdalo obrovského území včetně toho, které historicky patřilo vždycky k Rusku. 25 milionů Rusů se ve výsledku náhle ocitlo mimo svojí vlast a Rusko, ani v zájmu zachování míru v Evropě, nemůže dovolit, aby tito lidé byli ponecháni svému osudu“* (Utkin 2014).

Odvolání ukrajinského prezidenta Janukovyče z funkce parlamentem v únoru 2014 označil ruský prezident Vladimír Putin za ilegální svržení demokraticky zvoleného prezidenta a prozatímní vládu za nelegitimní. V reakci na politický převrat v Kyjevě přibližně 16 000 vojáků vtrhlo na území poloostrova Krym. Prezident Putin argumentoval nutností zakročit proti radikálům a ochránit ruské obyvatelstvo na poloostrově. Rozhodnutí obsadit pozice na Krymu navíc může být vnímáno jako logický strategický krok ze strany Ruska. Krym je strategickým vojenským bodem Ruska a sídlem základen ruské černomořské flotily. Podle dohod z roku 2010 bylo Rusku umožněno pronajmout si základny v Sevastopolu na dalších 25 let. Dodržení této dohody však může být Ruskem, s příchodem nové silně protiruské vlády, vnímáno v ohrožení (Kelley 2014, Štindl 2010).

Rusko uznalo referendum jako platné na základě Charty OSN a bodu o právu národů na sebeurčení a podniklo veškeré kroky k zařazení Krymu do systému Ruské federace, ke kterému došlo v březnu 2014. Prezident Putin dále odmítl tvrzení, že Rusko porušilo mezinárodní právo na Krymu. Při svém projevu k příležitosti připojení Krymu k Rusku

upozornil, že Rusko pouze posílilo své vojenské jednotky, které již na Krymu byly na základě mezinárodní smlouvy (Putin 2014).

Západ a Ukrajina navíc obviňuje Rusko ve vojenské podpoře separatistů na východě Ukrajiny. Ačkoliv je Rusko otevřeným politickým partnerem na straně separatistů, vojenskou podporu razantně popírá. Rusko oficiálně odmítá jakýkoliv podíl na situaci na Ukrajině a označuje konflikt jako důsledek hluboké krize ukrajinského státu a polarizace ukrajinské společnosti. Kreml navíc viní ukrajinskou vládu z humanitární katastrofy a páchání zločinů vůči vlastním občanům. Rusko ve svých oficiálních postojích propaguje dialog mezi Kyjevem a separatisty. V březnu roku 2014 zveřejnilo Rusko plán pro řešení ukrajinské krize, jehož hlavními body jsou přijetí nové ukrajinské ústavy, federalizace Ukrajiny a zajištění lidských práv a práv menšin na území Ukrajiny, rozšíření jurisdikce regionů nebo ustanovení ruštiny jako druhého oficiálního jazyka na Ukrajině (Ministerstvo Inostrannyh Děł RF 2014, Scrinic 2014: 82).

Ačkoliv Vladimír Putin často argumentuje násilným odtržením Rusů od Ruska, ke kterému došlo při rozpadu Sovětského svazu, separatistické tendence se na území Ukrajiny objevily až v průběhu ukrajinské krize 2013–2014. V době vzniku samostatné Ukrajiny se sice ukrajinská vláda musela vypořádat s několika požadavky na vyšší autonomii – především na Krymu, ve východních regionech a Zakarpatské oblasti – tyto tlaky však nikdy nepřerostly v separatistické hnutí (Magosci 2010: 727–729).

5. 4 Role EU v konfliktu

Západní mocnosti, především EU a USA, od samotného vzniku krize, resp. od anexe Krymu, přisuzují vinu za současnou situaci na Ukrajině Rusku. Rada Evropy EU označila vstup ruských vojsk na území poloostrova za akt agrese a porušení teritoriální integrity suverénního státu a požadovala okamžité stažení ruských vojenských jednotek. Západní mocnosti považují ruské počínání za snahy destabilizovat

Ukrajinu a obnovit imperiální moc Ruska. EU společně s USA proto přijalo řadu diplomatických a ekonomických opatření ve snaze vynaložit na Rusko tlak. V červnu 2014 byl zrušen summit G8, který měl probíhat v Soči, lídři G7 se místo toho sešli v Bruselu. EU navíc zrušila summit s Ruskem, na kterém se měly projednávat bilaterální smlouvy mezi EU a Ruskem. V rámci dalších diplomatických opatření zmrazila EU finanční prostředky a hospodářské zdroje a zrušila víza asi 150 osobám a 30 entitám, které jsou nějakým způsobem zodpovědné nebo profitují ze situace na Ukrajině. EU dále zakázala import produktů pocházejících z Krymu a Sevastopolu, exportovat některého zboží a technologie a dále investovat na Krymu. Podle oficiálních vyjádření se EU snaží najít mírové řešení krize, kterého může být dosaženo pouze vyjednáváním mezi vládou Ruska a Ukrajiny (EU Newsroom 2014, Mearsheimer 2014: nečíslováno).

Přestože západní mocnosti tvrdě kritizují Rusko z imperialistických snah, jeho vlastní zájmy na území všech post-sovětských států, z nichž Ukrajina hraje hlavní roli, jsou zjevné. Podle Mearsheimera Západ uplatňuje směrem na východ Evropy tzv. troj-balíčkovou politiku, jejíž součástí je rozšiřování NATO, expanze EU a demokratizace. Taková politika se však Rusku přirozeně přičí a ohrožuje jeho zájmy (Mearsheimer 2014: nečíslováno). Západní mocnosti v čele s EU se snaží vymanit Ukrajinu z ruského vlivu již od vyhlášení její samostatnosti. Klíčovou roli zde hraje energetika. EU je do velké míry závislá na ruských dodávkách ropy a zemního plynu. Z celkového dovozu zemního plynu tvoří dodávky z Ruska 30 %, z toho 80 % jdou přes Ukrajinu. Přestože Ukrajina samotná je energeticky na Rusku plně závislá, v budoucnu by se mohla stát soběstačným státem a navíc i vývozcem. Ukrajina totiž má podle některých odhadů bohatá ložiska ropy a břidlicového plynu. V současné době však potřebuje investice a modernizaci energetického průmyslu, aby je mohla využívat. Takové investice by však EU a USA byly schopny poskytnout (Asoomi 2014).

6 ZÁVĚR

Území Ukrajiny představovalo v minulosti i dnes strategicky významný evropský region, o jehož nadvládu bojovaly dva od sebe výrazně odlišné regiony – východní a západní. V současné době tak mezi těmito regiony vytváří Ukrajina tzv. nárazníkovou zónu, ve které se oba regiony snaží prosazovat svoje zájmy. Od vyhlášení nezávislosti v roce 1991 však Ukrajina v rámci tohoto politického boje zaujímá nejasné postoje a střídavě se přiklání k jedné nebo druhé straně. Taková politika přerostla na podzim roku 2013 ve vnitrostátní krizi, která eskalovala v zimě roku 2014 v boje na barikádách v Kyjevě, státní převrat a následné posílení separatismu ve východních regionech Ukrajiny. V důsledku této vnitrostátní krize došlo k anexi poloostrova Krym Ruskem a tvrdým bojům mezi ukrajinskou vládou a separatisty na východě Ukrajiny, které trvají do dnes.

V této bakalářské práci jsem se snažila na základě politicko-geografické analýzy určit kořeny současného vnitrostátního konfliktu a dále kořeny separatismu na Ukrajině. Nejdůležitější částí práce je tak podrobná analýza politicko-geografického vývoje Ukrajiny, která se soustřeďuje především na faktory, které ovlivnily pojetí a formování ukrajinské národní identity, resp. pojetí ukrajinské národní identity v jednotlivých regionech Ukrajiny.

Při svém výzkumu ukrajinské národní identity jsem došla k závěru, že jako taková jednotná ukrajinská národní identita neexistuje. Jak jsem již zmínila v textu, z perspektivy ukrajinského regionalismu mluvíme především o dvou od sebe velmi odlišných regionech – Západ a Východ, které prakticky vytváří dva státy v rámci jednoho uměle vytvořeného státu. Ačkoliv ukrajinské země byly v minulosti poprvé spojeny v rámci politického celku Kyjevská Rus, již tehdy se od sebe do velké míry lišily. Po jejím zániku se ukrajinské země na dlouhou dobu opět rozdělily a poprvé pak došlo k unifikaci Ukrajiny v jejich moderních hranicích až po druhé světové válce. Takovým způsobem se vyvinuly dva různé

národy s propojenou historií a kulturou, avšak rozdílnými nejen politickými hodnotami a cíli.

Pro Západní region Ukrajiny je charakteristická především silná demokratická tradice a politická orientace na střední a západní Evropu. Západní region, dříve přezdívaný ukrajinský „Piemont“, byl po celou dobu vývoje moderního ukrajinského státu centrem ukrajinského nacionalismu. Pro národní uvědomění byla zásadní nadvláda Habsburské monarchie, která umožnila na západě národní vyrovnání a budování sebevědomého ukrajinského národa již od poloviny 19. století. K tomu napomáhala i možnost aktivně se účastnit politického života, když ukrajinské reprezentaci bylo umožněno zastupovat svůj národ v rámci regionálního i říšského parlamentu, odkud si západ nese svojí demokratickou tradici. I v současné době zde žije nejvíce etnických Ukrajinců, kteří se hrdě hlásí ke svému národnímu odkazu, demokratickým hodnotám a západoevropskému civilizačnímu okruhu.

Východní region do určité míry postrádá uvědomění si své vlastní svébytné národní identity. Ukrajinský nacionalismus na východě Ukrajiny byl v minulosti spojen především s otázkami socioekonomickými. Východní region byl součástí Ruska téměř tři století. V rámci ruského systému pak otázka zdravého rozvoje jednotlivých národů šla do pozadí. V minulosti, ale i v současné době vzniklo několik ruských konceptů, v rámci kterých je ukrajinské území vnímáno jako součást Ruska. Ruská násilná politika tak v podstatě vymýtila zárodky ukrajinského nacionalismu, které na východě vznikly v době kozáků. Region je tak charakteristický pevnými vazbami na Rusko, ke kterému často vzhlíží jako k mateřské vlasti, a to i díky početné ruské menšině.

Prvotní kořeny vnitrostátního konfliktu tak můžeme hledat především v přílišné rozdílnosti ukrajinského obyvatelstva. Přestože se oba regiony v referendu roku 1991 rozhodly odpojit od bývalého Sovětského svazu a vytvořit společně nezávislý stát, neschopnost politických představitelů sjednotit oba regiony v průběhu více než 20 let

existence nezávislé Ukrajiny ještě více polarizovala ukrajinskou společnost. K této situaci navíc přispěl nejednoznačný politický směr, který si nezávislý ukrajinský stát zvolil. První závažným projevem polarizace ukrajinské populace se stala tzv. oranžová revoluce, která vypukla po zmanipulovaných prezidentských volbách. Její odkaz si nesou i protestující v Kyjevě na přelomu roku 2013 a 2014. Záminkou pro novou vlnu protistátních protestů se pak stalo odmítnutí ukrajinského prezidenta Viktora Janukovyče podepsat asociační dohodu s EU.

K další polarizaci populace navíc přispěla ukrajinská politika vůči menšinám na území Ukrajiny, resp. vůči ruské etnické menšině. Rusové se 17% zastoupením tvoří největší etnickou menšinu na území Ukrajiny. Rusky přitom mluví nejen etničtí Rusové, ale i Ukrajinci ve Východním regionu. Problematika postavení ruštiny je navíc předmětem vnitrostátního politického boje a nově i záminkou pro intervenci do politického života Ukrajiny ze strany Ruska jakožto ochránce ruské menšiny na Ukrajině. Ačkoliv projevy separatismu se v menší míře objevily na Ukrajině poprvé již po vyhlášení nezávislosti, je separatismus na Ukrajině spíše novým fenoménem, který se plně projevil až na jaře roku 2014.

Ukrajina je navíc prostorem, ve kterém dochází ke střetu zájmů Ruska a západních mocností v čele s EU. Pro Rusko slouží Ukrajina jako nárazníková zóna. K jejímu ovládnutí využívá právě historickou a kulturní propojenost obou zemí a především pak jazykových otázek a náboženství. EU se z hlediska dlouhodobé politiky snaží omezit moc Ruska a dále omezit svojí energetickou závislost na Rusku. Zájmem EU je tak podpořit vznik politicky i ekonomicky na Rusku nezávislé Ukrajiny.

Vzniknuvší na počátku 90. let nezávislý ukrajinský stát nebyl schopen se vypořádat se svou minulostí a její důsledky si tak nese dodnes. Díky tomu se tak Ukrajina opět stala prostorem, kde se střetávají zájmy jiných mocnějších mezinárodních aktérů.

Seznam použité literatury a pramenů

Literatura

Blacksell, Mark (2006). *Political geography* (New York: Routledge).

Cooper, Cathrine W. (2007). *Ukraine* (New York: Infobase Publishing).

Demjančuk, Nikolaj – Pešková, Michaela (2006). Ukrajina a Ukrajinci dnes. In.: Pešková, Michaela, *Slovanské národy dnes* (Plzeň: Aleš Čeněk), 45–53.

Glassner, Martin Ira (1993). *Political geography* (New York: Routledge).

Kozelsky, Mara (2014). Religion and crisis in Ukraine. *International journal for the Study of Christian Church* 14 (3), s. 219–241. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/1474225X.2014.957635>, 15. 3. 2015.

Kubicek, Paul (2010). Regional Polarisation in Ukraine: Public Opinion, Voting and Legislative Behaviour. *Europe-Asia Studies* 52 (2), s. 273–294.

Kubice, Paul (2008). *The History of Ukraine* (London: Greenwood Press).

Kulyk, Volodymyr (2009). Language Policies and Language Attitudes in Post-Orange Revolution in Ukraine. In.: Besters-Dilger, Juliane, *Language Policy and Language Situation in Ukraine* (Frankfurt am Mein: Peter Lang), 15–55.

Mararychev, Andrey (2014). Russia, Ukraine and the Eastern Partnership: From Common Nighborhood to Spheres of Influence? *Insight Turkey* 16 (3), s. 181–191.

Magosci, Paul Robert (2010). *A History of Ukraine: The Land and Its People* (Toronto: Toronto University Press Incorporated).

Mearsheimer, John J. (2014). Why the Ukraine Crisis is the West's Fault. *Foreign Affairs* 93 (5), s. 77–89.

Mihali, Alexandra (2014). The Ukrainian revolution: overview and causes. *Conflict Studies Quarterly* 7, s. 3–13. Dostupné na: http://www.cscubb.ro/wp-content/uploads/CSQ_Magazine/07-April-2014/page1/index.html, (16. 4. 2015).

Otfinoski, Steven (2005). *Ukraine* (New York: Facts on File).

Romancov, Michael (2007). Politická geografie a geopolitika. In: Cabada, Ladislav – Kubát, Michal a kol., *Úvod do studia politické vědy* (Plzeň: Aleš Čeněk), s. 407–455.

Rudnitsky, Stephen (1918). *Ukraine: The Land and Its People* (New York: Rand McNally).

Scrinic, Adrei (2014). Humanitarian aid and political aids in Eastern Ukraine: Russian involvement and European responses. *Eastern Journal of European Studies* 5 (2), s.77–89.

Short, John R. (1993). *An Introduction to political geography* (New York: Routledge).

Internetové zdroje

Asoomi, Muhamad Al (2014). Ukraine crisis has to do with conflicting interests. *Gulf News*. 5. 3. 2014 (<http://gulfnews.com/business/analysis/ukraine-crisis-has-to-do-with-conflicting-interests-1.1299470>, 19. 4. 2015).

BBC (2015). *Ukraine ceasefire: New Minsk agreement key points*. 12. 2. 2015 (<http://www.bbc.com/news/world-europe-31436513>, 19. 4. 2015).

Business Anti-corruption Portal (2014). *Ukraine country profile* (<http://www.business-anti-corruption.com/country-profiles/europe-central-asia/ukraine/business-corruption-in-ukraine.aspx>, 17. 4. 2015).

Center for Strategic and International Studies (2013a). *Ukraine Suspends Preparation for EU Trade Deal*. 21. 11. 2013 (<http://csis.org/ukraine/kyiv.htm#1>, 19. 4. 2015).

Center for Strategic and International Studies (2013b). *Thousand Protest Yanukovich Government in Independence Square*. 1. 12. 2013 (<http://csis.org/ukraine/kyiv.htm#3>, 19. 4. 2015).

Center for Strategic and International Studies (2014c). *Final Referendum Results:97% Favor Russia*. 17. 3. 2014 (<http://csis.org/ukraine/crimea.htm#29>, 19. 4. 2015).

Center for Strategic and International Studies (2014d). *Referenda Held in Eastern Ukrainian "People's Republics"*. 11. 5. 2014 (<http://csis.org/ukraine/east1.htm#106>, 19. 4. 2015).

Center for Strategic and International Studies (2015e). *Ceasefire in Eastern Ukraine Remains Shaky*. 28. 2. 2015 (<http://csis.org/ukraine/index.htm#18>, 19. 4. 2015).

Centr Razumkova (2006). *Virujučym jakoji cerkvy, konfesiji Vy sebe vvažajete?* (http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=300, 15. 3. 2015).

CIA (2015). *The World Factbook: Ukraine*. 10. 4. 2015 (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>, 19. 4. 2015).

Clark, Meagan (2014). 10 Things You Need To Know About Ukraine's Economy. *International Business Times*. 19. 2. 2014 (<http://www.ibtimes.com/10-things-you-need-know-about-ukraines-economy-1556651>, 19. 4. 2015).

Dearden, Lizzie (2014). Ukraine Crisis: A timeline of the conflict from the Euromaidan protests to MH17 and civil war in the east. *The Independent*. 2. 9. 2014 (<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/ukraine-crisis-a-timeline-of-the-conflict-from-the-euromaidan-protests-to-mh17-and-civil-war-in-the-east-9706999.html>, 19. 4. 2015).

Elder, Miriam (2012). Ukrainians protest against Russian language law. *The Guardian*. 4. 7. 2012 (<http://www.theguardian.com/world/2012/jul/04/ukrainians-protest-russian-language-law>, 15. 3. 2015).

EurActiv (2013). *Russia hits at Ukraine with chocolate war*. 14. 8. 2013 (<http://www.euractiv.com/europes-east/russia-hits-ukraine-chocolate-wa-news-529804>, 19. 4. 2015).

Deržavna služba statyky Ukrajinjy (2015). *Neselennja Ukrajinjy* (<http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/index.htm>, 15. 3. 2015).

Goncharova, Olena (2013). Transparency International slams Ukraine as 'most corrupt in Europe'. *Kyiv Post*. 3. 12. 2013 (<http://www.kyivpost.com/content/ukraine/transparency-international-slams-ukraine-as-most-corrupt-in-europe-332965.html>, 17. 4. 2015).

Grytsenko, Oksana (2013). Yanukovich confirms refusal to sign deal with EU. *Kyiv Post*. 26. 11. 2013 (<http://www.kyivpost.com/content/politics/yanukovich-confirms-refusal-to-sign-deal-with-eu-332493.html>, 19. 4. 2015).

International Organization for Migration (2011). *Migration in Ukraine: Facts & Figures* (<http://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/activities/countries/docs/Ukraine/Migration-in-Ukraine-Facts-and-Figures.pdf>, 19. 4. 2015).

Kelley, Michael B. (2014). Putin: What Happened in Kiev Was An Unconstitutional Overthrow And Yanukovich Is Still President. *Business Insider*. 4. 3. 2014 (<http://www.businessinsider.com/putin-what-happened-in-kiev-was-an-unconstitutional-overthrow-and-yanukovich-is-still-president-2014-3>, 19. 4. 2015).

Kopeček, Lubomír – Strmiska, Maxmilián (2001). Regionální rozrůzněnost, teritoriální cleavages a utváření stranicko-politických soustav. Ukrajinský případ. *Středoevropské politické studie* (<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=78>, 16. 4. 2015).

Kozelsky, Mara (2014). Don't underestimate importance of religion for understanding Russia's actions in Crimea. *The Washington Post*. 13. 3. 2014 (<http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2014/03/13/dont-underestimate-importance-of-religion-for-understanding-russias-actions-in-crimea/>, 15. 3. 2015).

Kyiv Post (2011). *EU-Ukraine pact finalized, signing stalled*. 19. 12. 2011 (<http://www.kyivpost.com/content/ukraine/eu-ukraine-pact-finalized-signing-stalled-119249.html>, 19. 4. 2015).

Lebduška, Michal (2013). Vyjednávání o podpisu asociační dohody. Otevře Ukrajina ve Vilniusu dveře do Evropy? *Asociace pro mezinárodní otázky* (http://www.amo.cz/editor/image/produkty1_soubory/amocz-bp-2013-05.pdf, 19. 4. 2015).

Ministerstvo Inostrannykh Děl RF (2014). *Zajavljennije MID Rossii o Gruppě podderžki dlja Ukrainy*. 17. 3. 2014 (http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/49766426492B6E9644257C9E0036B79A, 20. 4. 2015).

Ministry of Economic Development and Trade (2015). *Geographical location of Ukraine* (http://www.ukrexport.gov.ua/eng/about_ukraine/geo/, 13. 3. 2015).

OBSE (2014a). *Minská dohoda*. 5. 9. 2014 (<http://www.osce.org/ru/home/123258?download=true>, 19. 4. 2015).

OBSE (2014b). *Memorandum k Minské dohodě*. 19. 9. 2014 (<http://www.osce.org/ru/home/123807?download=true>, 19. 4. 2015).

Putin, Vladimír (2014). *Obrašenije prezidenta Rosijskoj Federacii. Prezident Rosii*. 18. 3. 2014 (<http://kremlin.ru/events/president/news/20603>, 19. 4. 2015).

Religious Information Service of Ukraine (2009). *Judaism*. 13. 12. 2009 (http://risu.org.ua/en/index/reference/major_religions/~Judaism/33332/, 15. 3. 2015).

Religious Information Service of Ukraine (2011). *Ukraine Orthodox Church – Kyivan Patriarchate*. 16. 11. 2011 (http://risu.org.ua/en/index/reference/major_religions/~UOC-KP/45457/, 15. 3. 2015).

Religious Information Service of Ukraine (2014). *Patriarch Filaret: Moscow Patriarchate assists terrorists in Donbas*. 5. 8. 2014 (http://risu.org.ua/en/index/all_news/community/religion_and_policy/57240/, 15. 3. 2015).

RT (2014). *Canceled language law in Ukraine sparks concern among Russian and EU diplomats.* 28. 2. 2014 (<http://rt.com/news/minority-language-law-ukraine-035/>, 15. 3. 2015).

Spiegel International (2013). *World from Berlin: Ukraine's Complaints Are 'Insolent'.* 22. 11. 2013 (<http://www.spiegel.de/international/europe/german-press-ukraine-influenced-by-russian-pressure-and-corruption-a-935083.html>, 19. 4. 2015).

Štindl, Karel (2010). *Budoucnost Sevastopolu s Černomořskou flotilou? Obchod. NATOaktual.* 10. 5. 2010 (http://www.natoaktual.cz/budoucnost-sevastopolu-s-cernomorskou-flotilou-obchod-p2z-na_analyzy.aspx?c=A100510_122301_na_analyzy_m02, 19. 4. 2015).

Trading Economics (2015a). *Ukraine Unemployment Rate 2012–2015* (<http://www.tradingeconomics.com/ukraine/unemployment-rate>, 19. 4. 2015).

Trading Economics (2015b). *Ukraine GDP Annual Growth Rate 2012–2015* (<http://www.tradingeconomics.com/ukraine/gdp-growth-annual>, 19. 4. 2015).

TSN (2014a). *Janukovyč ne vyjde u vidtavku, a podiji v Ukrajini nazývaje „nacyonálnym perezvorotom“.* 22. 2. 2014 (<http://tsn.ua/politika/yanukovich-ne-yde-u-vidstavku-a-podiyi-v-ukrayini-nazivaye-nacistskim-povtorom-336047.html>, 19. 4. 2015).

Ukrajniška Pravda (2014). *Uhoda pro vrehuljovannja kryzy v Ukrajini.* 21. 2. 2014 (<http://www.pravda.com.ua/articles/2014/02/21/7015533/>, 19. 4. 2015).

Unian (2013). *Putin 'prjamo i česno' poperedyv Ukrajinu pro naslidky jevrontegraciji*. 19. 9. 2013 (<http://www.unian.ua/politics/834271-putin-prjamo-i-chesno-poperediv-ukrajinu-pro-naslidki-evrontegratsiji.html>, 19. 4. 2015).

UN News Centre (2015). *Death toll in Ukraine conflict exceeds 5 000 may be 'considerably higher' – UN*. 23. 1. 2015 (http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=49882#.VTP_mJNRozE, 19. 4. 2015).

Utkin, Sergey (2014). *The Ukrainian Crisis: Russia's Official Position and How the Situation Can Be Resolver*. *Russian International Affairs Council*. 22. 10. 2014 (http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=4639#2, 19. 4. 2015).

Vidomosti Verchovnoji Rady Ukrajiny nm. 30/1996, *Konstitucija Ukrajiny*, ve znění pozdějších předpisů. Dostupné na: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page>, 15. 3. 2015.

Resumé

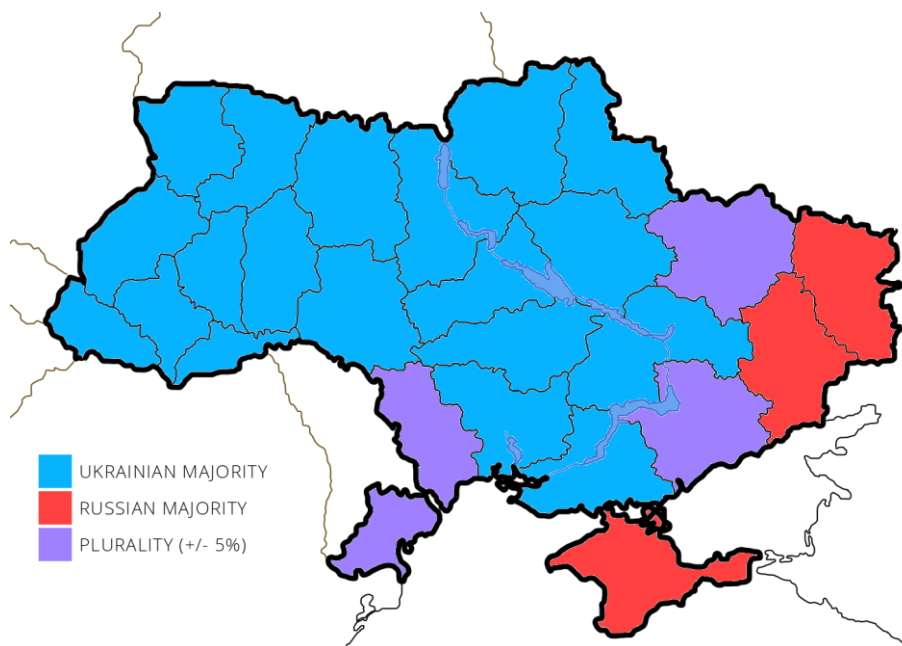
Ukraine is and always has been imaginary border between east and west civilizations it is therefore the space, where the fight over influence takes place. The events of 2013 consequently of 2014 and basically till these days are in general escalation of whole political fight over influence in Ukraine. What started as internal protest against Ukrainian government and the President, led to Russian invasion and spreading of radical separatism to some of eastern regions of Ukraine and became a huge international conflict between East (represented mainly by Russian) and West (represented by EU and new Ukrainian government).

The aim of this bachelor thesis is to analyze Ukraine from the perspective of political geography, resp. to analyze how political geography of the country did influence its current situation. In my research I will search answers for follow questions: *“How did the Ukrainian nation form?”*, *“How did political and geographical development of the country influence conception of national identity, resp. conception of national identity in Ukrainian regions?”*, *“What are the reasons of current conflict?”* and *“What are the reasons of Ukrainian separatist tensions?”*.

The thesis is divided into two parts. Firstly I will define determinants of political geography, which are significant for political and geographical development of the country. Then, in the second part of the thesis, I will characterize Ukraine from the perspective of the political geography; here I will focus especially on Ukrainian population, next I will analyze political and geographical development of Ukraine. In the last chapter I will shortly analyze political mood before the conflict, whole conflict and its actors.

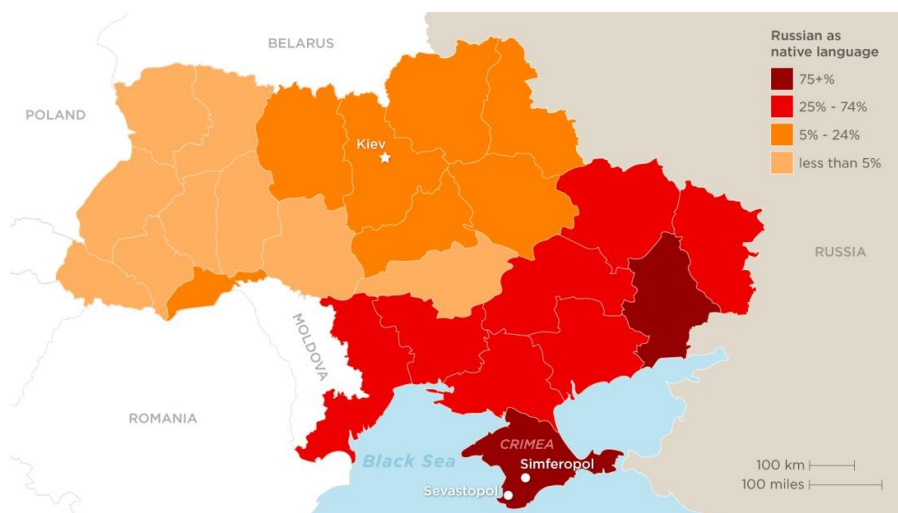
Přílohy

Mapa č. 1: Etnické rozdělení Ukrajiny

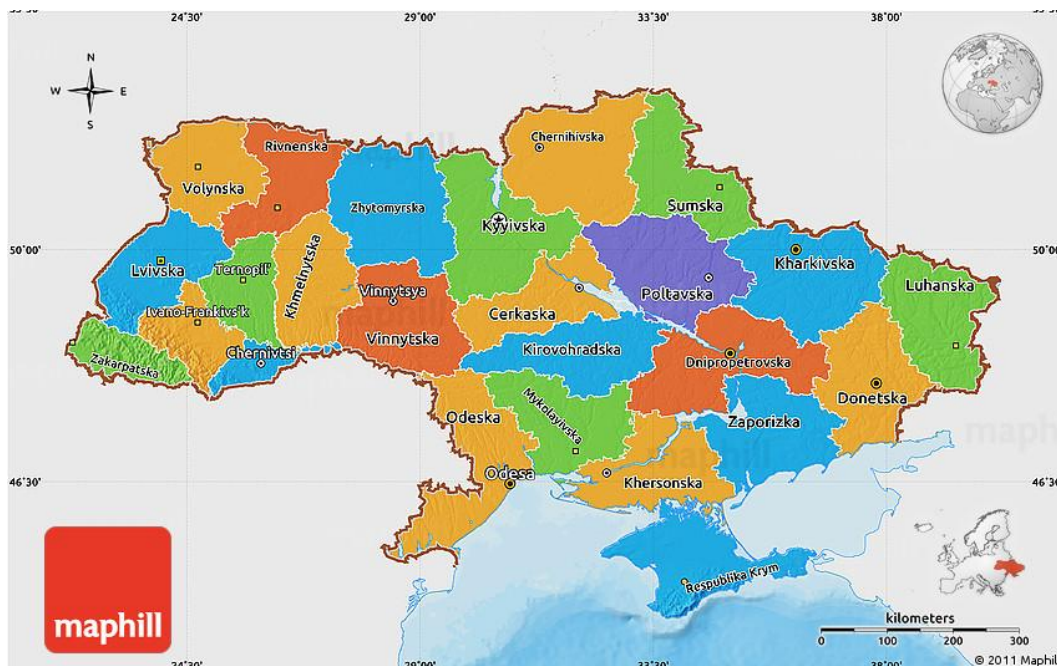
Zdroj: <http://euromaidanpr.com/wp-content/uploads/2014/09/plurality.png> (28. 3. 2015).

Mapa č. 2: Rozšíření ruštiny jako prvního jazyka

Zdroj: http://i.cdn.turner.com/cnn/interactive/2014/02/world/ukraine-divided/media/ukraine_map_region_language.jpg (28. 3. 2015).

Mapa č. 4: Administrativní dělení Ukrajiny

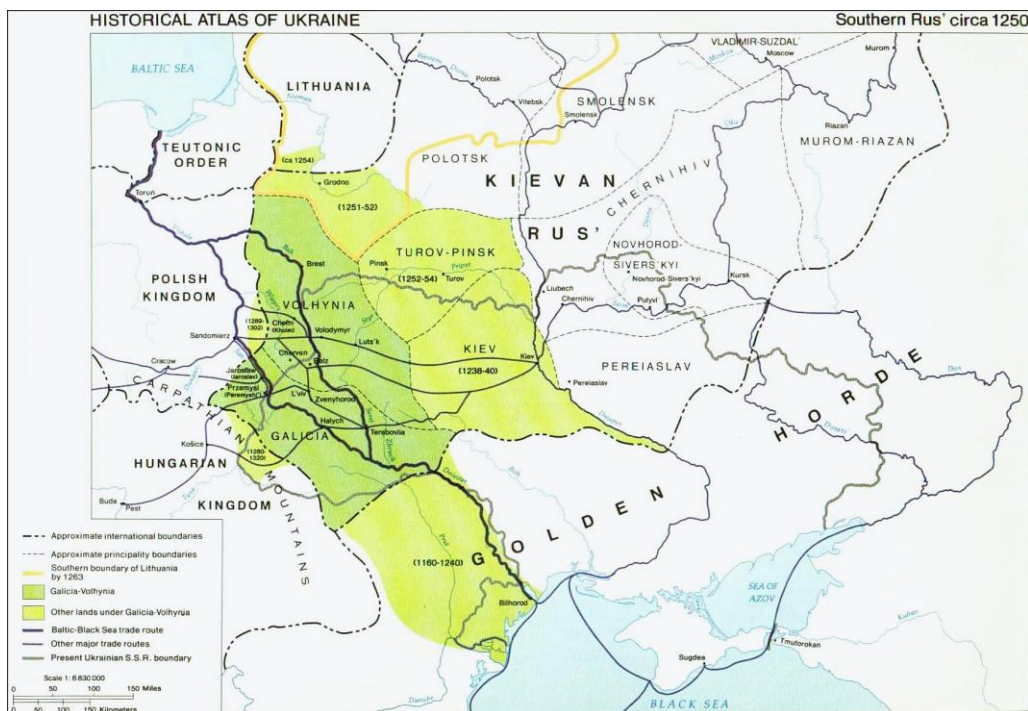
Zdroj: <http://www.maphill.com/ukraine/maps/political-map/single-color-outside/>, (28. 3. 2015).

Mapa č. 3: Politicko-historické regiony Ukrajiny

Zdroj: <http://theglobalstate.com/wp-content/uploads/2015/02/UkrainePoliticalRegionsMap.png>, (28. 3. 2015).

Мапа č. 5: Halič a Volyň

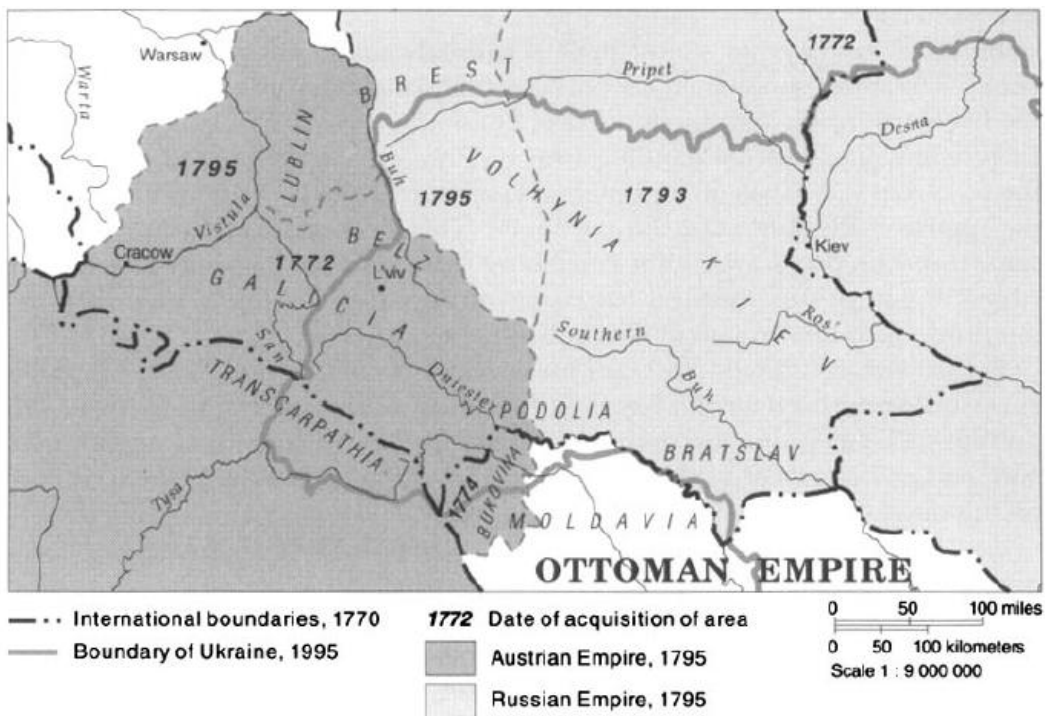
Zdroj: <http://www.conflicts.rem33.com/images/Ukraine/Halych-wolhynia.htm>, (28. 3. 2015).

Мапа č. 6: Divoké pole

Zdroj: <http://3sea.org.ua/forum/viewtopic.php?p=6208>, (1. 4 2015).

Mapa č. 8: Rozdělení ukrajinského území po tzv. trojím dělení Polska

Zdroj: Magosci, Robert P. (1996). *A History of Ukraine* (Toronto: University of Toronto), s. 302.

Mapa č. 9: Ruská expanze na ukrajinské území v 18. století

Zdroj: Kubicek, Paul (2008). *The History of Ukraine* (London: Greenwood Press), s. 47.

Mapa č. 10: Ukrajinská lidová republika 1918–1920

Zdroj: <http://www.edmaps.com/html/ukraine.html>, (14. 4. 2015).

Mapa č. 11: Ribbentrop-Molotov pakt o rozdělení Polska

GERMANS AND RUSSIANS SPLIT UP POLAND

Moscow and Berlin announced yesterday the demarcation line between the Russian and German Armies.

Zdroj: <https://msuweb.montclair.edu/~furrgr/research/mlg09/m-rpact.html>, (14. 4. 2015).

Mapa č. 12.: Výsledky referenda o nezávislosti 1. 12. 1991

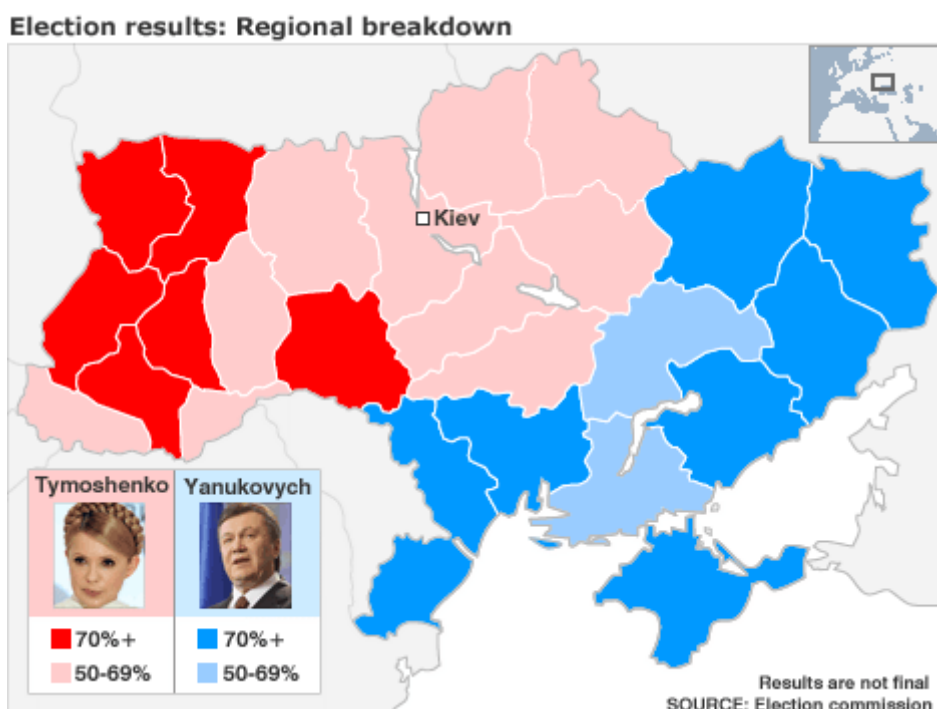
Zdroj: Subtelny, Orest (2000). *Ukraine A History* (Toronto: University of Toronto), s. 584.

Mapa č. 13: Výsledky 2. kola prezidentských voleb 2004

Zdroj: <http://www.reflex.cz/clanek/komentare/54302/stanislav-drahny-ma-se-ukrajina-rozdelit-jako-kdysi-ceskoslovensko.html>, (16. 4. 2015).

Mapa č. 14: Výsledky prezidentských voleb 2010

Zdroj: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8503177.stm>, (16. 4. 2015).